

(PLECS)

D'HISTÒRIA LOCAL

179

Directors: Ramon Arnabat (URV),
Josep Santesmases (CCEPC)
Producció: L'Avenç
Disseny original: Canseixanta
Tria de novetats: Héctor Isidro (IRMU)
Dipòsit legal: B. 2339-6997
ISSN 2339-6997

CONTINGUTS

EDITORIAL: 200 anys del trienni ...	1
TEMES 1: El trienni liberal a Mallorca...	2
TEMES 2: L'opinió pública davant ...	6
TEMES 3: Divisió política i lluita ...	10
TEMES 4: Viure a la frontera del mal...	14
PATRIMONI: «Fons dels regnats de ...	18
RESSENYES	20
TRIA DE NOVETATS	22
TAULELL	24

RAMON ARNABAT MATA. ISOCAC-URV, IEP

200 ANYS DEL TRIENNI LIBERAL (1820-1823)

L'1 de gener de 1820 el coronel Rafael del Riego proclamava la Constitució de Cadis al sud de la Península. Era l'inici del període conegut com a Trienni Liberal, que acabaria amb la invasió dels Cent Mil Fills de Sant Lluís i la restauració de l'absolutisme per Ferran VII el mes d'octubre de 1823. Malgrat la curta durada, el Trienni Liberal va ser un període clau de la revolució liberal no sols a Catalunya i Espanya, sinó també a Europa i Amèrica. Durant tres anys i mig el país va viure una enorme sacsejada política, econòmica, social i cultural, en el marc de les confrontacions entre liberals/constitucionals i reialistes/absolutistes, per una banda, i entre liberals moderats i liberals exaltats, per l'altra. Els països de parla catalana, malgrat el decantament constitucional de les grans ciutats i viles, restaren profundament dividits i confrontats entre revolucionaris i contra-revolucionaris.

En aquest dossier dels *Plecs d'Història Local* fem una aproximació al Trienni Liberal a les terres de parla catalana mitjançant recerques innovadores i diverses temàticament i geogràfica. Valentí Valenciano estudia l'impacte del Trienni Liberal a Mallorca:

en destaca la confrontació entre liberals moderats i liberals exaltats que domina la política de l'illa aquells anys, i para atenció a la implantació del règim liberal, al paper de les societats patriòtiques i als aixecaments contrarevolucionaris. Germán Ramírez analitza les tenses relacions entre l'estat liberal i l'Església catòlica a partir del cas del canonge valencià Joaquín Lorenzo Villanueva, que va ser nomenat ministre plenipotenciari davant la Santa Seu. Antoni Sánchez Carcelén investiga la

divisió política i la lluita ideològica a la ciutat de Lleida, que enfronta liberals moderats i exaltats i aquests amb els absolutistes, tant a la premsa com a la Paeria. I Nicolas Berjoan centra l'atenció en el que passa a la frontera catalana, vist des del vessant del Rosselló i a través de les pàgines del *Journal des Pyrénées-Orientales*. Hem dedicat l'espai de patrimoni al «Fons dels regnats de Ferran VII i Isabel II», que es conserva a la Secció de Reserva de la Biblioteca de l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra i que aplega nombrosos fulls i impresos d'aquest període. Aquests treballs ens permeten tenir una visió polièdrica

del Trienni Liberal i comprovar-ne la complexitat i, alhora, la importància per a la història contemporània dels països de parla catalana. ■

Assalt a la seu de la Inquisició a Barcelona el 10 de març de 1820.

Litografia d'Hippolyte Lecombe servada a l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

Destruction de la Inquisition en Barcelone.

temes-1)

VALENTÍ VALENCIANO LOPEZ. Universitat de les Illes Balears

EL TRIENNI LIBERAL A MALLORCA: MODERATS I EXALTATS

Inici del trienni a Mallorca

El 16 de març de 1820, el port de Palma despertava tranquil. A dos quarts de nou, el vaixell de guerra *L'Àngel de la guarda* hi entrà, provinent de Barcelona. Llançà una salva i el capità general i prou gent baixaren al port. Quan l'oficial saltà a terra, cridà: «Visca la Constitució. Visca el rei». Causà la sorpresa del capità general, i més quan llegí la correspondència oficial. La notícia va córrer com la pólvora i en dues o tres hores els decrets ja estaven impresos i començaven a circular per Palma.

Segons el segon general en cap, «La alegria de estos habitantes era inponderable. Sorprendieron al momento á la Santa Inquisición por el mismo estilo con que fué saqueada la de Barcelona». El mateix dia 16, el capvespre, la guarnició jurà la constitució al Born i el capità general marxà immediatament de l'illa. L'endemà, les tropes juraren la constitució al Born.

El dia 18, els ajuntaments posaren en marxa els mecanismes per elegir els nous consistoris constitucionals. També es va escollir com a cap polític interí el comte de Montenegro. El dia 19, diumenge, es van reunir tots els electors de parròquia i el 21 s'escolliren els nous consistoris. D'aquesta forma la tesi clàssica, de la no participació del poble mallorquí en la revolució de 1820, queda desmentida.

La primera conseqüència a l'Ajuntament de Palma fou el desplaçament d'un sector d'aristòcrates i hisendats a favor d'un nou grup d'aquests, amb més inquietuds comercials. Així doncs, es constata un canvi en l'elit política. El 3 d'abril arribà el nomenament de cap polític, atorgat a Guillem Ignasi de Montis, que ho havia estat fins al 1814.

Quant a les eleccions municipals dels altres ajuntaments, de 34 municipis tots ja tenien un nou consistori el mes d'abril, excepte Campanet, on fou constituït el mes de maig. Cap batle repetí el mandat, i només dos continuaren com a regidors. Pel que fa als regidors, només en va continuar un 12 %. Així, es pot assegurar que el canvi polític municipal va ser significatiu. A més, arran de l'entrada en vigor de la Constitució de 1812, es crearen 12 municipis nous.

Finalment, el 9 d'abril, diumenge, es va fer el jurament del poble. Sobre els actes festius que van tenir lloc als pobles,

se'n conserven alguns vestigis, com ara els glosats de Joan Josep Amengual i Reus, *El pastor d'Ayamans* i *La pastora d'Ayamans*, que es publicaren a un diari.

Pel que fa a la premsa, l'antic *Diario Balear* es reconverí en el *Diario Constitucional de Palma* el 18 de març i l'1 d'abril sortí un nou diari, *El Correo Constitucional de Mallorca*. Per tant de seguida es constata la necessitat, d'una part de la població, d'informar-se mitjançant un altre diari.

El general Luis Lacy, afusellat al castell de Bellver el 5 de juliol de 1817.

Dos corrents liberals: neix el diari *Correo Constitucional de Mallorca*

El *Diario Balear* canvià la capçalera per la de *Diario Constitucional de Palma*, que representava les opinions del sector més moderat del liberalisme. El 15 de juliol de 1820 va sortir un segon diari, el *Correo Constitucional, Literario, Político y Mercantil de Palma*, de la Imprenta Constitucional de la Sociedad Patriótica. Aquest, en el seu primer número, diu: «Las historias nos enseñan, que debiendo ser las leyes pactos considerados de hombres libres han sido hasta ahora partos casuales de una necesidad pasajera [...] y que debiendo ser por desapasionados exâminadores de la naturaleza humana han sido instrumento de las pasiones de pocos [...] La felicidad colocada en el mayor número debe ser el punto á cuyo centro se dirijan las acciones de todos [...]».

El nou mitjà, representant d'una ala liberal més progressista, surt a la llum pública amb una altra motivació, diferent de la de submissió a la voluntat reial. Trobem, doncs, dues maneres d'entendre la vida política i les actuacions dels membres de les institucions.

Aquesta divisió ja es constata en les primeres passes de l'Ajuntament de Palma. El 19 de maig s'hi debat la proposta de proveir les places de corredor de canvis –vinculades al Consolat de Mar i Terra– sense necessitat d'haver d'aconseguir el vistiplau de l'Ajuntament. Fou la primera dissensió entre els regidors, prou d'ells membres també de l'esmentada entitat de comerç.

La lluita entre moderats i exaltats a la premsa

Ara bé, al principi del Trienni els liberals mallorquins no mostren cap divisió profunda. I a la segona meitat de 1820, la pesta, a la costa del llevant de l'illa, va trasbalsar la vida quotidiana. Hi havia una nova prioritat. Així, el debat polític va quedar més cenyit a les mesures sanitàries i a la distribució d'ingressos i despeses.

Un cop superada l'epidèmia, el gener de 1821, es recuperà el pols de la vida quotidiana. Però el setembre de 1821 hi va haver una segona epidèmia, ara a la ciutat de Palma, de febre groga. Per tant, de nou els esforços es van centrar en l'aspecte sanitari i també, alhora, en el control de la reacció.

El 1822 es recuperà la normalitat. Llavors, i també en funció dels esdeveniments arreu de l'Estat, entre els liberals mallorquins es comença a detectar una divisió més profunda. Comencen a sortir els noms de *moderats*, *exaltats*, *anillers*, *descamisats* i *pastelers*, a més del de *servils* (partidarís de l'absolutisme).

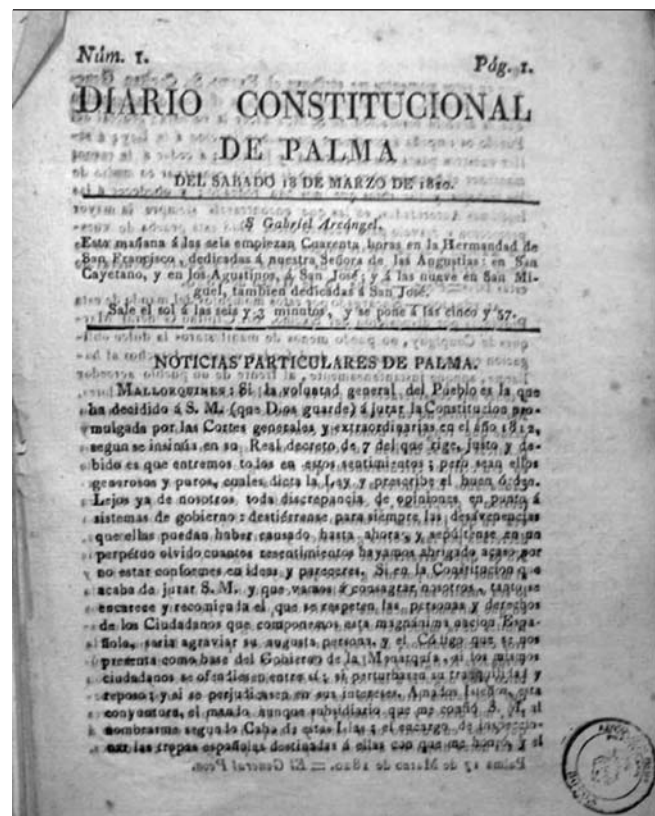
El mes de juny d'aquest any, sembla que el distanciament era més profund. El diari *Correo Constitucional* va passar a dir-se *El Eco de Colom*, entroncant amb Joan Ot (Joanot) Colom,

un dels cabdills de les germanies, mort el 1523. Així, el liberalisme exaltat pretenia arrelar-se com una continuïtat de l'antic moviment de les germanies.

Des d'aquesta data, comença públicament la pugna entre els dos bàndols del liberalisme. A partir del juliol, les crítiques directes a les autoritats de l'illa es fan obertament. Es malparla de les autoritats, per no donar prou suport material a la Milícia Nacional; del cap polític; de no visitar la província, i del fet que «[...] de esta Isla se remitia mensualmente cierta cantidad para la contra revolucion [...] en la Catedral mismo se han oido predicadores que han contradicho abiertamente las doctrinas y practicas adoptadas por las Córtes poniendo á nuestros diputados nada menos que en la clase de los hereges [...] en la capital se oyen continuamente en los púlpitos gritos de alarma por el peligro de la fe, [...]».

Un dels debats, que es va iniciar l'estiu de 1822 i continuà vigent el 1823, fou la petició d'informació pública sobre els plens de l'ajuntament de Palma. Els atacs contra el cap polític eren continuats. Arran de l'entrada a Mallorca de la comtessa de Peralada (per estar amb el seu marit), un diari comenta: «Ya vigilará el gefe político: conde es, y grande de España,

Primer número del Diario Constitucional de Palma (18 de març de 1820).

temes-1)

y con esto esta dicho todo». Aquestes queixes d'inacció, per part dels liberals exaltats, es tradueixen en premonicions: «Las cosas van como van / y no como deben ir: / y no hay remedio [...] es preciso, / habrá la de san Quintín».

Així la discrepància, al cap d'un mes, s'acaba traduint en una guerra declarada entre el liberalisme exaltat i el moderat. Aquest clima de tensió va pujar fins al primer de desembre, dia que hi va haver una revolta a Campos.

Aixecament al poble de Campos l'1 de desembre de 1822

A partir de l'estiu de 1822 es nota el moviment reaccionari, acompanyat de la presència de facciosos de la Península, enviats per allunyar-los de la seva terra nadiua. Per exemple, el 9 de setembre en van arribar 62 de Barcelona, confinats a l'illa, i les autoritats municipals hagueren de preveure la seguretat i «tomar providencias para evitar el desorden». El dia 15 d'aquest mes el diari *El Eco* assegura que hi havia 300 patriotes que es desplaçaren al moll per negar l'entrada al baró d'Eroles.

En aquest clima, l'1 de desembre, amb un cop de mà, un grup de persones reaccionàries es feren amb el poble de Campos. L'endemà sortí una columna del poble de Lluçmajor. Els revoltats es fortificaren, amb carros i troncs, per taponar carrers i resistir. Els oferiren un indult, segons la sort que haguessin corregut els presoners, i s'hi acolliren. El dia 3 hi arribaren les autoritats amb la tropa i tot ja estava en ordre.

Debat moderats/exaltats a la premsa el 1823

El gener del 1823, la distància política entre moderats i exaltats augmentà. *L'Eco* passa a dir-se *Diario Patriótico de la Unión Española*. Hi ha un intent per part del *Diario Constitucional* d'obtenir una pau amb els exaltats. Aquesta vegada arribà a l'uníson als dos diaris, la qual cosa fa pressuposar alguna reunió de les cúpules d'ambdós sectors. Fins al final de mes no es troba cap article dels dos bàndols liberals en què un retregui res a l'altre. Fins i tot els editors de *L'Eco*, en un escrit, reclamen a les autoritats fer un acte públic per constatar la nova unió dels liberals.

Però al final de mes hi hagué un nou desacord. El detonant fou un rumor sobre una decisió de la Diputació: que havia representat al govern perquè sortís de l'illa el regiment de Pavia, amb l'excusa que eren «revolucionarios, republicanos i revoltosos». La Diputació ho féu desmentir. Però, de nou, la situació es complicà. Va córrer el rumor que volien empresonar les persones que cantaven cançons patriòtiques contra el rei. I també que la causa que jutjava els fets de Campos estava

aturada; i que el capellà, després de poc temps de reclusió, quedaria en llibertat.

En un article irònic dels exaltats, sobre les condicions que imposarien els moderats per a la unió dels liberals, es deia que aquestes serien: poder criticar-ho tot, excepte la Diputació (moderada); no anar contra els capellans ni els frares, i no ficar-se en si la Constitució s'explica o no a les rectories.

En alguns casos la discrepància va arribar a la justícia. L'ajuntament de Palma, el juliol, va acordar posar un plet. En aquestes dates, l'exèrcit francès ja havia ben entrat a la Península i prest arribaria a les portes de Cadis.

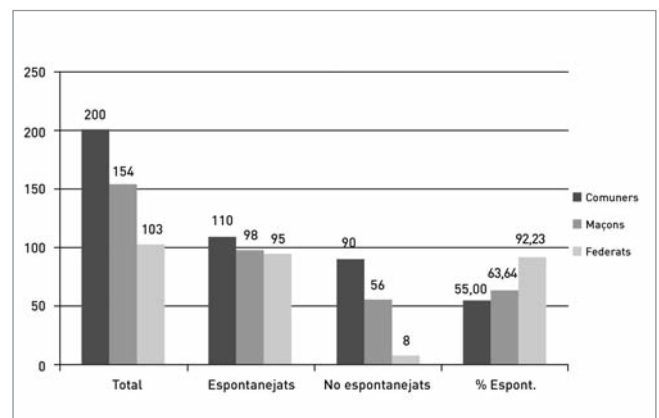
Les dues branques del liberalisme mallorquí van gaudir poc temps d'una època de pau: només el 1820 i el 1821, per superar els dos brots de pesta. Un cop superats, hi ha una divergència ben palesa sobre la forma d'actuar a les institucions.

Les societats patriòtiques i tertúlies el 1823

A Mallorca hi va haver diferents societats patriòtiques, que Alberto Gil Novales recull en els seus treballs. Les analitzarem a partir de documents que es van usar després, en la immediata repressió. Aquesta tasca la va iniciar Miquel Ferrer Flórez i s'ha complementat amb altres documents.

El resultat és el següent:

1. A les societats hi van participar un mínim de 423 persones. Mínim, perquè només tenim els noms dels represaliats i d'aquells que van ser *espontanejats* (presentats voluntàriament), cosa que no significa que fossin tots.
2. El nombre de comuners fou de 200; el de maçons, 145, i el de federats, 103; a més hi havia 31 persones que pertanyien a dues societats alhora. La relació entre maçons i federats sembla que era la més forta. Els federats pertanyien a diverses lògies (Admiració, Constància, Llibertat, Prudència, Montpeller, etc.).

A Palma també hi havia tertúlies. Als pobles, no s'ha estudiat. La més coneguda és la de la Casa O'Ryan, de la qual coneixem 134 noms. D'aquests, s'han identificat 52 comuners, 16 maçons i 6 federats, i un maçó i federat alhora, a més de 70 persones que hi participaren sense ser de cap societat secreta. Joan de Flor O'Ryan era un liberal exaltat, que escrivia al *Diario Patriótico*.

Un altre punt on hi havia una tertúlia era la Llibreria Carbonell. Es tractava d'una tertúlia d'exaltats. Aquesta tertúlia i llibreria estava ben relacionada amb la Sociedad Patriótica de Amigos de Lacy. Era un lloc molt actiu i prou vegades s'hi van fer recollides de signatures, col·lectes i representacions a les autoritats, també a les Corts. Per exemple, un manifest de suport a la Junta de Defensa signat per 75 persones: 35 de les quals pertanyien a alguna societat i, de les 40 restants, 6 eren membres de la tertúlia de la casa O'Ryan.

També hi havia més tertúlies, casolanes, que foren objecte de repressió. Cal destacar la de casa de Pere Josep Ferragut.

El final del sistema, 1823

Les autoritats provincials van estar en tot moment donant suport al govern i, davant d'una possible guerra, es prepararen. Entre altres propostes, van considerar introduir més blat. El 27 de febrer, el cap polític informà la població d'un nou reemplaçament, de 554 homes, i l'11 de març la Diputació ja havia elaborat un dictamen sobre les mesures que calia prendre.

El 8 d'abril la Diputació es transformà en Junta Auxiliar de Defensa. A Maó, el dia 14, va entrar un vaixell de guerra holandès, procedent de Toló, amb la notícia que la invasió de la Península (el 7 d'abril) era un fet. Ja ocupaven places del nord. Aquesta informació va arribar a Palma el dia 16.

La situació econòmica continuava sent dolenta. Van adequar la despesa als ingressos, donant prioritat als militars, alhora que es negaven a incrementar cap impost. Hi hagué discre-

pàncies. Passaren mesos. La situació de cada vegada era pitjor. Les notícies no milloraven i els dubtes, i els rumors, eren continus. El juliol hi hagué canvi de comandant general i el cap polític, Ginés Quintana i Ferrer, intentà dimitir, cosa que no li deixaren fer. Però ja es començà a plantejar la unificació d'aquests càrrecs, militar i polític.

El patriotisme era fomentat per les autoritats a base d'actes públics, però les coses empitjoraven. El 28 d'agost, amb vista a les necessitats urgents de l'erari públic, el comandant general informa la Diputació que havia decidit encunyar l'or i la plata de les esglésies i reduir el salari als militars.

El 5 d'octubre, amb les Corts desaparegudes, es prepararen les eleccions a compromissaris per escollir els diputats. Es van les votacions. Quasi la meitat dels elegits eren membres de societats secretes. El 21 d'octubre, el comandant general assumí el càrrec de cap polític.

La informació de la Península continuava arribant. Així, el perdó reial es va publicar al diari el 30 d'octubre. Finalment, el 3 de novembre s'informa que el comte d'Almodóvar havia rebut un escrit de José Taverner, nou comandant general de les Illes, al qual s'havia respost que aportés les credencials. Ja s'havia decidit lliurar les illes al rei.

A partir d'aquí hi ha uns pocs dies d'impàs. I el 7 de novembre el *Diario Constitucional de Palma* canvia de nou la capçalera per tornar a *Diario Balear*. El comte d'Almodóvar informa en el diari que «[...] también me ha ofrecido el Señor comandante de las fuerzas navales referidas que está pronto á dar acogida y proteccion y aun conducir á Francia á todo individuo que por el compromiso en que crea hallarse necesite valerse de tal medio». Així, s'iniciava la Dècada Ominosa. ■

Bibliografia

Miguel FERRER FLÓREZ, «Historia política contemporánea de Mallorca (1808-1868)», a J. MASCARÓ PASARIUS (coord.) *Historia de Mallorca*. Palma: 1974.

Alberto GIL NOVALES, *Las sociedades patrióticas (1820-1823): las libertades de expresión y reunión en el origen de los partidos políticos*. Madrid: Ed. Tecnos, 1975.

Alberto GIL NOVALES, *El trienio liberal*. Madrid: Ed. Siglo XXI, 1980. [Reedició Ramon ARNABAT, Zaragoza: Prensa de la Universidad de Zaragoza, 2020]

Juan LLABRÉS BERNAL, *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. 1801-1820*. Palma: 1958.

Juan LLABRÉS BERNAL, *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX. 1821-1840*. Palma: 1959.

Valentí VALENCIANO LÓPEZ, *El camí de Mallorca a la modernitat. Reacció i Revolució a Mallorca, 1814-1823*. Palma: Editorial Illa, 2016.

temes-2)

GERMÁN RAMÍREZ ALEDÓN. Universitat de València

L'OPINIÓ PÚBLICA DAVANT LA CRISI DIPLOMÀTICA DE 1822-1823 AMB LA SANTA SEU: EL CAS VILLANUEVA

Església i Estat en el Trienni

Les relacions entre la Santa Seu i els governs espanyols van ser tibants des del mateix dia en què el pronunciament de Riego culminava amb els decrets del 7 al 9 de març de 1820. Des del primer govern liberal, format aquell dia, fins a l'últim, presidit per José Luyando (4 de setembre de 1823), la política desenvolupada i la tasca legislativa de les Corts van estar mediatitzades per la urgència de les reformes eclesiàstiques. Nombrosos assumptes havien anat distanciant cada vegada més a tots dos estats: la reforma de regulars, amb la dràstica reducció de convents, l'exclaustració de frares i monges, així com els projectes –mai fets realitat– d'arranjament del clergat, parròquies i diòcesis episcopals, els nomenaments de bisbes per a seus vacants o l'enviament d'elevades rendes a Roma

Retrat de Joaquín Lorenzo Villanueva y Astengo (gravat del *Semanario Pintoresco Español*, 1848).

per al pagament de gràcies i dispenses atorgades per la Santa Seu. Ja hi havia precedents d'aquesta confrontació. La idea d'una «nació catòlica», eix central de tot el primer liberalisme espanyol, ha estat posada en relleu en els estudis, entre altres, dels professors La Parra, Dufour, Teruel, Barrio, Portillo, Suárez Cortina o Alonso. Es tractava d'una nació sobirana davant Roma, no tutelada pel Papa, l'autoritat del qual només era reconeguda en l'àmbit espiritual, alhora que les reformes temporals es deixaven en mans del poder civil, posicions totes elles considerades jansenistes i pròximes a les dels «filòsofs» revolucionaris. És per això que l'actitud de Roma davant la revolució liberal va ser de constant condemna i que el nunci a Espanya es va enfrontar de forma enèrgica a les diverses reformes que es van dur a terme des de 1810 a Cadis, malgrat la indubtable declaració de fe que feia la Constitució de 1812. En el context de la revolució liberal espanyola, tres crisis diplomàtiques van evidenciar la tensió del procés revolucionari. La de 1813-1814, amb l'expulsió del nunci Gravina, crisi en la qual ja es va qualificar Villanueva com «uno de 'principali ipocriti giansenisti» o «questo disgraziato sacerdote»; la de 1822-23, amb l'eixida forçada del nunci Giustiniani, en el vòrtex de la qual va estar Joaquín Lorenzo Villanueva (Xàtiva, 1757 - Dublín, 1837); i la de 1827, quan no es va permetre l'entrada a Espanya del nunci Tiberi, a causa la signatura per part de Roma d'un concordat amb la naixent república de Mèxic. Giacomo Giustiniani, que va ocupar la nunciatura de Madrid durant una dècada (1817-1827), tingué un paper decisiu en el gran conflicte diplomàtic entre la Santa Seu i el govern espanyol protagonitzat per Villanueva, més com a víctima que com a actor. Les argücies diplomàtiques d'ambdues parts emmascaraven un insalvable abisme ideològic entre el govern liberal d'Evaristo San Miguel i el cardenal Secretari d'Estat, Ercole Consalvi, així com el mateix Pius VII.

L'incident diplomàtic i el seu reflex en la premsa

El govern de San Miguel (format el 5 d'agost de 1822 després dels greus fets del 7 de juliol), desitjós de fer valer davant la

Santa Seu els drets d'una església nacional, va nomenar el 31 d'agost ministre plenipotenciari davant la Santa Seu el canonge Joaquín Lorenzo Villanueva, mitjançant reial decret de 4 de setembre, remès al secretari de l'ambaixada i encarregat de la legació, José Narciso Aparici. Villanueva havia estat diputat a les Corts fins a febrer de 1822, després anà a ocupar la seua canongia a Conca i d'ací va ser nomenat per atendre aquest encàrrec. L'ambaixada es trobava vacant des que el seu predecessor, Antonio Vargas Laguna, es negara a jurar la Constitució, per la qual cosa les funcions diplomàtiques les exercia l'esmentat secretari. Tres qüestions bàsiques, d'inspiració «jansenista» o «anticurialista», obriren un fossat insalvable entre la Santa Seu i els governs liberals espanyols: la reforma del clergat regular i la desamortització dels seus béns; la qüestió del patronat regi en el nomenament de bisbes contra les «reserves» o «usurpacions» del papa sobre la matèria, i, finalment, les taxes que anaven a Roma com a resultat de l'expedició de butlles, dispenses, etc., tema debatut en les Corts, motiu d'extenses polèmiques en la premsa i font d'argumentació contra Roma per part del canonge Villanueva. Mentre *El Constitucional* del 19 d'agost de 1820 condemnava la insaciable cobdícia de la cort romana, el nunci, amb un article en *La Miscel·lània* de Javier de Burgos, denunciava l'excés i falsedat d'algunes de les informacions propalades. Les *Instrucciones* que es van donar a Villanueva perquè les lliurés al papa recollien aquesta triple problemàtica.

Com hem dit, el 31 d'agost ja es coneixia la proposta. La premsa la va donar a conèixer l'endemà, quan el diari madrileny *El Indicador de las Novedades* comunicava amb certa sorna: «D. Joaquín Villanueva, canónigo de Cuenca, ha sido nombrado ministro en la corte de Roma. ¿Qué dirá la exclusiva y rutinera prosopopeya de nuestros diplomáticos?». El mateix dia, el nunci Giustiniani escrivia al cardenal Secretari d'Estat comentant el perfil «ideològic» de l'elegit pel govern espanyol: «Questo ecclesiastico è troppo conosciuto, e troppo volte ho avuto motivo di scrivere di lui a Vra. Em.za, perchè sia necessario il darne maggiore notizie». I en una altra carta l'endemà passat, el va descriure com «il più feroce atleta del Giansenismo, il nemico più violento della Santa Sede e l'uomo il più venduto alla fazione esaltata dominante». Era coneguda ja, per informes anteriors del nunci, la bel·ligerant actitud de Villanueva respecte a les reserves papals i la defensa d'una Església nacional, basada en els antics cànons. L'elecció no agradà a certa premsa exaltada, com el comuner *El Amigo del Pueblo*, que en el seu article «Diplomacia», assenyala el poc encert en aquest nomenament, «[...] continuando con la manía de nombrar siempre para Roma al español que más cánones sabe», quan això no era eficaç, perquè «¿Quién es el guapo que se las puede haber en puntos de disciplina eclesiástica con los mismos, mismísimos fabricantes?» (núm. 2, 1822).

El govern d'Evaristo San Miguel va seguir les directrius del liberalisme exaltat i justificà el seu nomenament perquè «me ha parecido que ninguno podía en las actuales circunstancias ser más a propósito tanto por sus luces y conocidos talentos, cuanto por sus cualidades personales». Pius VII i Consalvi ho van veure com una provocació. Es van donar ordres perquè Villanueva no passara de Torí i no se li permetera entrar als Estats Pontificis ni arribar a Roma. Malgrat això, el nou ambaixador, al costat del seu germà, el dominic exclaustrat fra Jaime, i altres dues persones, va emprendre el viatge cap a Itàlia l'1 d'octubre. El 13 de novembre arribava la comitiva a Torí. Informat el govern d'aquest rebuig, comunicava al secretari d'Estat vaticà la negativa del govern a proposar un altre candidat, perquè el *non placet* «ofendia la dignidad y el decoro del Gobierno Español, que debe ser libre en la elección de sus agentes y representantes», i el cominava que deixara seguir a Villanueva el viatge cap a Roma. *El Indicador* del 13 de desembre, òrgan oficiós de la Sociedad Landaburiana de Madrid, informava de la negativa de la Santa Seu a passar

El cardenal secretari d'Estat vaticà Ercole Consalvi, per Thomas Lawrence (1819).

temes-2)

de Torí i del pas de Villanueva cap a Gènova, al mateix temps que recollia que en el debat del dia anterior a la societat sobre la qüestió s'exigia aclarir la formalitat del nomenament, insistint que la Santa Seu era un govern estranger (*El Indicador*, 16-12-1823). L'assumpte fou tractat de nou per aquesta societat en la reunió del 27 de desembre, amb una fogosa intervenció del conegut com a «cura de Brihuega», el liberal exaltat José María Moralejo, qui compartiria exili a Londres amb Villanueva (*El Indicador*, 31-12-1822). Aquesta humiliació, com així ho va veure la premsa, fou motiu de debat en les Corts en la sessió del 23 de gener (*El Espectador*, 24-1-1823). Mentre el govern prenia una resolució del conflicte, el canonge Villanueva, que es trobava a Gènova des del 15 de novembre, va enviar diverses cartes al ministre d'Estat, San Miguel, en les quals insistia a mostrar una actitud de fermesa davant Roma al mateix temps que sol·licitava angoixat instruccions per eixir d'aqueixa ciutat i d'Itàlia, on se sentia espiat. San Miguel es va fer ressò d'aquests consells i el 22 de gener de 1823 comunicava al nunci la seua expulsió; aquest va abandonar Madrid el 28 de gener, el mateix dia en què Lluís XVIII comunicava la intenció d'intervenir militarment a Espanya. Des de Gènova –mal informat de les negociacions entre la Santa Seu i el govern espanyol– Villanueva va ser obligat a tornar. El 5 de febrer remetia una carta a San Miguel en la qual denunciava una operació contra el seu nomenament com a part de la política d'assetjament al govern espanyol. Res no podia evitar, no obstant això, la intervenció militar i la proclama que el 2 d'abril de 1823 va dirigir al poble espanyol el duc d'Angulema des de Baiona. Era el començament de la fi del govern constitucional.

L'opinió pública després del retorn forçat

El 9 de febrer Joaquín Lorenzo embarcava al port de Gènova i arribava al de Barcelona una setmana després, el 16 de febrer a la nit. Aqueix dia va datar l'opuscle que va publicar només arribar a la capital catalana, *Mi despedida de la Curia romana*, furibund al·legat contra la Santa Seu que ràpidament va ser inclòs en l'índex de llibres prohibits (19 de gener de 1824). Com assenyalava en el seu pròleg, la Santa Seu en aquest assumpte havia apel·lat «a razones que son puramente políticas, y [...] subversivas de la Constitución del reino». Era un exemple de la posició de l'Església «constitucionalista» o d'allò que denominem «regalisme constitucional» espanyol del moment, així com del seu episcopalisme o gal·licanisme, del qual Villanueva fou un dels representants més destacats. El *Diario Patriótico de la Unión Española* de Palma, el 3 de març, donava també notícia de l'arribada del «dignísimo patriota e ilustrísimo eclesiástico don Joaquín Lorenzo Villanueva desde Génova», considerant que el rebuig era una «injuria hecha a nuestra heroica Nación», per una cort on «parecen

Vista de Barcelona cap al 1820; del *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* d'Alexandre de Laborde.

dominar unas doctrinas que ni son ya de nuestro siglo, ni mucho menos de los buenos tiempos de la Iglesia». L'endemà, Villanueva comunicava al ministre d'Estat la seua arribada a Barcelona: «Aquí hemos debido mil honras a las autoridades y a la milicia; por fin se respira aire puro». Mentre s'anunciava l'edició i venda del seu llibret *Mi despedida*, imprès a la casa de la vídua de Roca, al carrer de la Llibreteria, els dos germans, Jaime i Joaquín, es van dedicar a copiar documents de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. També participaren en els actes del 20 de març per celebrar l'aniversari de la Constitució, destacant el discurs de Joaquín Lorenzo a la Tertúlia Patriòtica (*Diario Constitucional, Político y Mercantil de Barcelona*, 21-3-1823). Van romandre a la capital catalana fins als últims dies de març. Des de Barcelona, Villanueva embarcà cap al port de Cartagena, on va arribar el 31 de març. Allà els dos germans van ser rebuts, com narren les cròniques periodístiques, entre les aclamacions del poble «y le acompañaron a la sociedad por calles adornadas de colgaduras y rodeado de un inmenso Pueblo», per acabar fent un breu discurs en aquesta societat (*Correo Murciano*, 5-4-1823; *El Universal*, 5-4-1823). De Cartagena van passar a Múrcia. El 10 d'abril la societat patriòtica d'aquesta ciutat, plena a vessar, va celebrar una sessió extraordinària amb motiu de l'arribada el dia anterior i els va obsequiar amb una recepció solemne. L'acte va ser recollit per la premsa de l'època, una premsa cada vegada més militant davant l'angoixant situació política i militar. En aquesta sessió, després d'uns visques a la Constitució, a la llibertat i al «virtuoso y sabio» Villanueva, parlaren el cap polític i el diputat provincial Diego Marín sobre

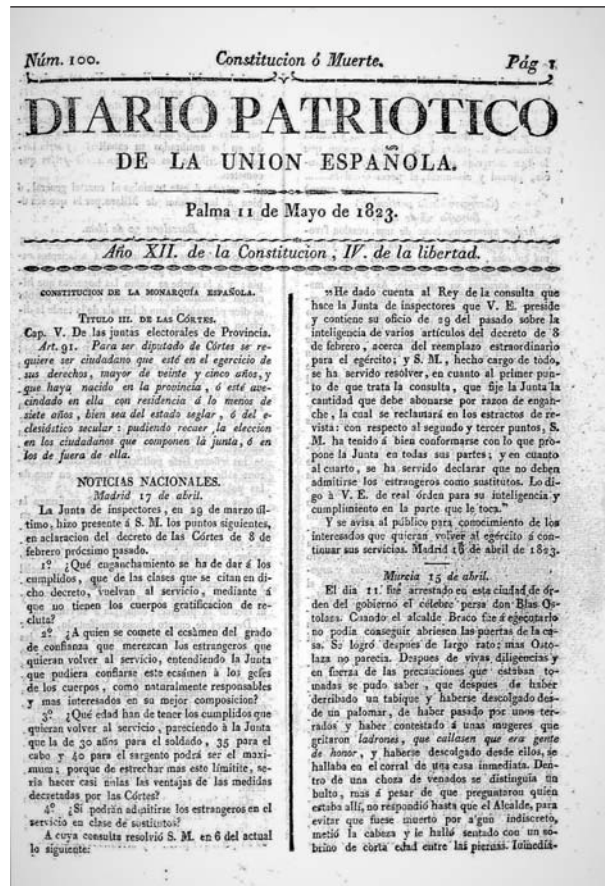
les ambicions històriques de la cort romana, exhortant a la unió de tots els liberals. A continuació prengué la paraula el prevere Tomás Juan Serrano, qui va defensar la independència dels bisbes enfront de Roma. Va ser aquest prevere qui prologà una segona edició de *Mi despedida de la Curia romana*, amb un «advertiment» de clar contingut antirromà. Joaquín Lorenzo va fer costat a Serrano, un destacat comuner membre d'aquesta societat patriòtica, en el seu parlament i la societat murciana va acordar que Serrano redactara una representació a les Corts, en la qual sol·licitava la reintegració als bisbes dels seus drets (*Correo Murciano*, 12-4-1823; *El Universal*, 17-4-1823). L'endemà, 11 d'abril, Jaime i Joaquín Lorenzo es van esplaïar en «torrentes de doctrina y erudición» en un acte en el teatre de la ciutat, com comentava el *Correo Murciano* del 15 d'abril, mentre detenien en fugida per teulades i corrals el canonge «servil» Blas Ostolaza (*Gaceta del Gobierno Supremo de México*, 22-7-1823).

Des d'ací va continuar el trajecte fins a Sevilla per via terrestre «amb escortes» per la inseguretat dels camins, passant per les ciutats de Lorca, Baza i Granada; en totes elles «recibí grandes demostraciones de amor; quizá no todas serían verdaderas; mas a par de mi repugnancia a todo aparato público, mostraba la debida gratitud». En el viatge de Sevilla a Cadis a mitjan juny, seguint la regència, el govern i les Corts, on el seu germà Lorenzo Tadeo era diputat, va pronunciar diversos discursos, tots ells entorn de la idea d'unitat dels espanyols enfront de l'exèrcit invasor (*Diario Mercantil de Cádiz*, 17-6-1823; *Diario Patriótico de la Unión Española*, Palma, 22-8-1823). La missió diplomàtica de Joaquín Lorenzo a Roma, frustrada per les raons polítiques i ideològiques que hem exposat, va deixar profunda petjada en el seu protagonista i va accentuar el seu anticurialisme, patent en l'autobiografia publicada en 1825 a Londres i en els articles que va anar traient a la llum en els *Ocios de Españoles emigrados* (1824-1827).

L'incident diplomàtic va produir la ruptura de relacions entre l'Estat espanyol i la Santa Seu, restablertes en els últims mesos de 1823 després de la restauració absolutista. Va ser una clara

expressió del nacionalisme antiromà en qüestions eclesiàstiques, la translació a l'etapa constitucional del vell regalisme de l'Antic Règim, una constant en la biografia de Joaquín Lorenzo Villanueva. L'assumpte va tenir un ampli ressò en la premsa de l'època. Va ser interpretat per l'opinió pública liberal com una ofensa al govern i a Espanya. ■

Portada del *Diario Patriótico de la Unión Española*, Palma: 11 de maig de 1823.

Bibliografia

Gerard DUFOUR; Emilio LA PARRA (coords.), número monogràfic dedicat a la premsa del Trienni Liberal, *El Argonauta español*, núm. 17 (2020). En línia: <https://journals.openedition.org/argonauta/3926>. Alberto GIL NOVALES, *Las Sociedades patrióticas (1820-1823)*. Madrid: Ed. Tecnos, 1975, 2 vols. Emilio LA PARRA LÓPEZ, *Los Cien Mil hijos de San Luis. El ocaso del primer impulso liberal en España*. Madrid: Síntesi, 2007. Germán RAMÍREZ ALEDÓN, «La Santa Sede ante la revolución liberal española: diplomacia y política en el Trienio constitucional»,

en E. LA PARRA i G. RAMÍREZ (eds.), *El primer liberalismo: España y Europa, una perspectiva comparada*. València: Biblioteca Valenciana, 2003, pàg. 213-286.

Joaquín Lorenzo VILLANUEVA Y ASTENGO, *Mi despedida de la curia romana*. Barcelona: 1823 [Xàtiva: 2011. Edició crítica de G. Ramírez]. Joaquín Lorenzo VILLANUEVA Y ASTENGO, *Vida literaria de Don* —. Londres: 1825 [Alacant: Institut de Cultura Juan Gil-Albert, 1996. Edició de G. Ramírez].

temes-3)

ANTONIO SÁNCHEZ CARCELÉN. Universitat de Lleida

DIVISIÓ POLÍTICA I LLUITA IDEOLÒGICA A LA LLEIDA DEL TRIENNI LIBERAL

La Constitució de 1812 es va proclamar a Lleida el 12 de març de 1820, una vegada que el corregidor José Bellido va rebre la notícia publicada a Barcelona. Mitjançant un pregó, la Paeria va fer saber a tots els lleidatans la fi de l'absolutisme. El dia 14 el batlle major José Ruiz Manzano va llegir públicament una còpia de la *Pepa* a dalt d'una tarima situada a la plaça Reial, batejada poc després amb el nom de plaça de la Constitució. Per tal de celebrar tan significativa efemèride, el cos de l'exèrcit que custodiava la ciutat va dur a terme diverses salves d'artilleria, els carrers principals es van il·luminar i les campanes de les quatre esglésies parroquials no van deixar de repicar enmig del fervor d'un poble que cridava «¡Viva la Constitución!»). Fins i tot, beneint el canvi de règim, a la Catedral Nova es va oficiar una multitudinària missa d'acció de gràcies presidida pel bisbe Simón Antonio Rentería i es va cantar un solemne tedeum. En gran manera l'adveniment del govern liberal va ser acollit amb serenor i optimisme

Estampa al·legòrica, titulada «La Constitución», d'autor anònim. Impresa a Barcelona el 1822. Biblioteca Nacional de Catalunya (XII- 5 B R.E. 62).

perquè amplis sectors socials (comerciants i homes de negocis, fabricants, artesans i menestrals, oficials de l'exèrcit, professionals liberals i pagesos benestants) van considerar que podia posar fi a la crisi econòmica i política endèmica.

L'aplicació del sistema constitucional va suposar la dissolució fulminant dels ajuntaments absolutistes i la formació de noves incorporacions municipals emanades del sufragi masculí, censatari i indirecte. En el cas de Lleida la nova legislació contemplava l'elecció anual de dos batlles, un com a primer i un altre com a segon, i, de manera periòdica, vuit regidors i dos síndics. El primer procés electoral va comptar amb una discreta participació, inferior al 50 %, cosa que evidencià que els canvis protodemocràtics necessitaven un cert temps d'adaptació, especialment a l'interior d'una ciutat que «se compone casi toda de gente de campo y de esta de muy poca o ninguna educación. Apenas hay comercio ni industria que obligue a la gente a viajes que ilustren». Del resultat dels comicis podem distingir dos bàndols: absolutistes-moderats i liberals-exaltats. De fet, en línies generals, al llarg del Trienni i amb relació als regidors, podem apreciar un major nombre de representants liberals, de tendència moderada fins al 1822 i exaltada l'any 1823; en canvi, posant de manifest els límits del model liberal burgès, l'oligarquia més conservadora va continuar ostentant un destacat influx i poder polític amb el control de les alcaldies durant els anys 1820-1822. Així, van ser batlles Domènec de Marañoso i Ignasi Temple (1820); Antoni de Gomar i Cristòfol Mestre (1821), i Fermí Gigó i Joan Baptista Casanoves (1822).

Precisament la divisió política i la manca de suports socials van impulsar els liberals a promoure una intensa campanya propagandística i una aferrissada lluita ideològica amb l'objectiu de consolidar el règim constitucional. Els ajuntaments van ser les institucions encarregades de difondre els preceptes liberals: sobirania nacional, govern representatiu, llibertat personal, igualtat civil i dret a la propietat. Tant la pràctica política com la propagació i la recepció massiva de la Constitució entre la majoria dels ciutadans pretenia fer-los partícips del nou sistema polític i incrementar-ne el nombre de partidaris. Per exemple, amb el propòsit d'adoctrinar políticament la joventut i transmetre els valors cívics de la nova cultura política liberal es va encomanar als mestres de primeres lletres «todos los días explicar un cuarto de hora la CONSTITUCIÓN por la mañana, y otro por la tarde». Igualment, ben coneixedors que la litúrgia religiosa estava molt arrelada en la societat del moment, els liberals van recórrer als rectors perquè «expliquen a sus feligreses en los

domingos y días festivos la Constitución política de la Nación, como parte de sus obligaciones; manifestándoles al mismo tiempo las ventajas que acarrea a todas las clases del Estado, y rebatiendo las acusaciones calumniosas con que la ignorancia y la malignidad hayan intentado desacreditarla». Així mateix, conscients de l'alt índex d'analfabetisme, van utilitzar l'espai urbà com a recurs didàctic i reclam publicitari, a imitació de l'arbre de la llibertat que es plantava a França; per això la Paeria va acordar erigir un monòlit commemoratiu de la *Pepa*, que el 23 de novembre de 1821 es va col·locar a la plaça de la Constitució. Segons l'estimació dels integrants del consistori lleidatà, la làpida monumental era «una de las mejores de toda Cataluña».

A banda de fer pedagogia, els liberals van depurar els servidors públics i van organitzar la Milícia Nacional, un cos civil armat destinat a vetllar per l'ordre públic i polític, és a dir, per preservar els béns privats i defensar el règim liberal.

La Paeria, l'Ajuntament de Lleida.

Concretament, la Milícia Nacional Voluntària es va convertir en un autèntic termòmetre de l'adhesió popular al sistema constitucional i en un dels principals suports de la revolució. Representava el millor instrument per salvaguardar la llibertat i la propietat, fins al punt d'haver de controlar de forma exhaustiva els enrolaments per evitar lliurar armes a «enemigos declarados de la Constitución». Estimulant l'obstinació de les autoritats municipals per promoure l'esperit constitucional dels lleidatans, el 8 de setembre de 1821 es va allistar en qualitat de milicià voluntari Rafael del Riego, ni més ni menys que l'artífex i símbol de la revolució liberal. L'arribada de Riego va impulsar l'establiment d'una mena de societat patriòtica a l'hostal de Sant Lluís, lloc de reunió dels nuclis

liberals (sobretot milicians, oficials i sotsocials de l'exèrcit, funcionaris, propietaris agrícoles i professionals liberals), tant per entretenir-se com per llegir i comentar la Constitució, els papers públics o els periòdics, pronunciar discursos i debatre les qüestions polítiques més candents.

El pas de Riego per Lleida va ser aprofitat pels liberals exaltats per incrementar el nombre de seguidors i propagar uns ideals fonamentats en una major democratització del sistema polític i un trencament amb el passat com a únic mitjà per solidificar el règim constitucional. Ben segur que els postulats dels liberals es van veure reforçats gràcies a la designació de la ciutat de Lleida com a capital de província. Per celebrar-ho l'11 de novembre es va efectuar una il·luminació general i una missa oficiada pel bisbe Rentería. Sens dubte, les cerimònies religioses i les festes cíviques i patriòtiques van ajudar a consolidar el sistema liberal perquè integraven i socialitzaven la majoria de la població en l'exaltació del nou règim.

Així mateix la premsa, adreçada a la població culta, es va convertir en un dels principals mitjans d'agitació política i ideològica. El 8 de maig de 1822 es va editar per primera vegada el *Semi-Semanario Ilerdense*, una publicació periòdica pròxima als postulats exaltats que, amb l'anhel de difondre els avantatges del liberalisme, «dar tono a esta Capital [Lleida], mejorar el espíritu público y rectificar las ideas», va incloure en cada exemplar un comentari d'un article de la Constitució i un resum explicatiu de les sessions de les Corts. Fins al 2 de juny en van sortir vuit números, dues vegades per setmana (d'aquí el nom), els dimecres i els diumenges. Però, reflectint molt bé l'ambient de l'època, caracteritzat per les abruptes i recurrents discrepàncies polítiques entre constitucionalistes i reialistes, a causa d'un sorollós enfrontament amb l'Ajuntament governat pels liberals més moderats (que «no tienen luces») i l'oposició del clergat més reaccionari, el *Semi-Semanario Ilerdense*, orfe del necessari suport institucional «porque [en opinió de la Paeria] nada valía», va passar per dificultats econòmiques i els editors (un militar i el canonge de la catedral de Lleida Martí Laguna, exponents del singular lligam entre «el bonete y el morrión. [...] la sotana y la casaca», no van tenir més remei que reconèixer «que ha sido mal recibido» i tancar-lo en no poder assolir la xifra mínima de 200 subscriptors per a l'autofinançament.

Els defensors de l'Antic Règim no van dubtar a emprar tots els mitjans que tenien al seu abast (violència i propaganda) per derrocar el govern liberal. A finals de 1820 es va conèixer una important trama contrarevolucionària: «A últimos de Noviembre o primeros de Diciembre se esparció la voz en Lérida que estaba tramada una conspiración para asesinar a los señalados por constitucionales». A partir de l'any 1821 van començar a aparèixer amb una certa regularitat impresos

temes-3)

reialistes, l'anomenada literatura de canya i cordill. Per exemple, els escriptors Pius Torrabella i Ramon Jou van ser acusats de posseir fulls volanders que desacreditaven el sistema constitucional i pasquins sediciosos contra ciutadans liberals. En aquest sentit, el 9 de gener l'adroguer Miquel Morillo va rebre una proclama «con la que se anima al Público a una revolución contra las Cortes, contra el actual Sistema

Semi-Semanario llerdense, núm. 1, dia 8 de maig de 1822. Institut d'Estudis llerdens. Hemeroteca.

de Gobierno, y se dirime a denigrar contra nuestro Sabio Gobierno y representantes de la Nación»; poc després el ple municipal va informar d'un violent atac reialista perpetrat per Josep Garriga, àlies *Palill*, contra destacats liberals tot aprofitant el desconcert generat per la munió de gent congregada en un ball públic celebrat amb motiu de la festivitat de Sant Antón Abat; i el 5 de juliol va arribar a les mans del llaurador Miquel Grau, àlies *Lo Colom*, ferm partidari

del liberalisme, com demostra el fet que va formar part de l'Ajuntament exaltat de 1823, un amenaçador pamflet que, a banda d'asseverar que «le cortarían la cabeza», es dedicava de forma subversiva a injuriar el legítim sistema constitucional «adoptado por la Nación y el rey». A més, l'imprès exhortava la causa reialista amb la inclusió de les consignes «Viva la Religión y Viva la Monarquía [absoluta]». Per tant, aquest plec solt incorporava el missatge ideològic del reialisme, d'una banda, amb la refutació de la praxi liberal (antiliberalisme) i la crítica de les idees liberals, i de l'altra, l'exaltació dels seus elements unificadors: el rei, la religió i la tradició (la contrarevolució).

D'altra banda, el bisbe Rentería es va erigir en el màxim exponent de l'apologètica catòlica amb la tramitació de queixes contínues en forma d'oficis i representacions a les Corts i a l'executiu liberal per les decisions que aquest prenia, com per exemple l'abolició de la Inquisició, la secularització dels regulars, la supressió dels monacals i regulars, la desamortització dels béns o la reducció del delme a la meitat. Lamenta particularment quan, d'acord amb l'informe que Rentería va dirigir al papa Pius VII, «los agentes de la revolución [liberals] pretendieron que los obispos cubriéramos con el manto de la Religión todas sus maquinaciones dirigidas principalmente a la destrucción del Catolicismo, confundiendo el ámbito sagrado con el profano, siendo unos instrumentos de sus planes infernales». A causa de la seva pública i notòria animadversió vers el constitucionalisme, el bisbe de Lleida va arribar a saber de manera confidencial que «el gobierno revolucionario y sus agentes espiaban todos mis pasos y que me miraban como un obispo que les era muy perjudicial para la consolidación de su sistema impio y antisocial [el liberalisme]».

De fet, tot evidenciava una profunda fractura política i una elevada tensió social. Els milicians es reunien cada nit a la plaça de la Constitució, l'actual plaça de Sant Joan, per cantar el *Trágala*, l'himne popular liberal, alhora que es feien notar amb el repic dels sabres, i no dubtaven a insultar, intimidar i agredir els tinguts per absolutistes. Per exemple, el llaurador Josep Sales i tota la seva família van patir constants amenaces, fins i tot de mort, i Jaume Mangués va ser apunyalat. En resposta, durant la nit del 2 al 3 de febrer de 1822, tot aprofitant la celebració del carnaval, els reialistes, abillats amb màscares, van atacar a un grup de milicians, entre els quals causaren una mort i un ferit greu.

La confrontació ideològica es va traslladar a uns comicis que ràpidament es van convertir en un punt de conflicte i de debat polític de primer ordre. En les eleccions celebrades a finals de 1821 alguns ciutadans liberals van denunciar un més que plausible frau i van manifestar el seu descontentament amb els resultats, essencialment amb motiu de la designació de Joan Baptista Casanoves per ocupar el càrrec d'alcalde constitu-

cional segon. Com a mostra, a la parròquia de Sant Andreu, Josep Comes, sotstinent de la Milícia Voluntària, armat amb una pistola, va efectuar diversos trets, si bé no va ferir ningú. En canvi, davant l'elecció com a regidors de distingits partidaris del liberalisme, als voltants de la parròquia de Santa Maria Magdalena els reialistes van llençar innumerables pedres i algunes van aconseguir escalabrar un oficial de la MNV.

Palau Episcopal de Lleida.

La primavera de 1822, davant l'impossibilitat de vèncer a les urnes, els reialistes van considerar que s'havia acabat el temps d'enviar representacions i van optar per la via armada.

Bibliografia

Ramon ARNABAT, «Propaganda antiliberal i lluita ideològica durant el Trienni Liberal a Catalunya (1820-1823)», *Recerques*, núm. 34 (1996), p. 7-28.

Ramon ARNABAT, *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Vic: Eumo Editorial, 2001.

Ramon ARNABAT, *Visca el rei i la religió! La primera guerra civil de la Catalunya contemporània (1820-1823)*. Lleida: Pagès Editors, 2006.

Antoni SÁNCHEZ i CARCELÉN, *La revolució liberal a Lleida (1820-1823)*. Lleida: Universitat de Lleida, 2006.

L'aixecament de nombroses partides i la conquesta de bona part de la província de Lleida (excepte la capital i l'edifici de la Universitat de Cervera) van obligar les autoritats constitucionals a declarar l'estat de guerra a Catalunya. El control del govern espanyol per part de l'ala exaltada del liberalisme des del juliol de 1822, la cruenta guerra civil i l'arribada de Francisco Espoz y Mina van afavorir la radicalització de la revolució i el triomf electoral dels exaltats, que configuraren una Paeria exclusivament integrada per constitucionalistes, caracteritzada per la persecució i la repressió contra els reialistes. Entre els darrers actes propagandístics del consistori liberal cal destacar la commemoració de l'onzè aniversari de la promulgació de la Constitució de Cadis el 19 de març de 1823. Després d'una aferrissada resistència, el 5 de novembre les tropes del baró d'Eroles i del mariscal Louristen van entrar a Lleida al crit de «¡Viva el Rey y la Religión!» i en destrossaren la placa constitucional que havia esdevingut el símbol de la llibertat. ■

Antoni SÁNCHEZ i CARCELÉN, «El Semi-Semanario Ilerdense (1822)», *El Argonauta Español*, núm. 6 (2009), <http://argonauta.imageson.org/document120.html>.

Antoni SÁNCHEZ i CARCELÉN, *Absolutisme i liberalisme: L'Església de Lleida durant el regnat de Ferran VII (1808-1833)*. Barcelona: Ajuntament de la Poble de Claramunt, 2012.

Antoni SÁNCHEZ i CARCELÉN, «La Constitució de Cadis a la Lleida del Trienni Liberal», *Rubrica Contemporània*, vol. 2, núm. 3 (2013), p. 125-144.

temes-4)

NICOLÀS BERJOAN I FABRE. Universitat de Perpinyà-Via Domitia

VIURE A LA FRONTERA DEL MAL. EL TRIENNI LIBERAL A LES PÀGINES DEL JOURNAL DES PYRÉNÉES-ORIENTALES

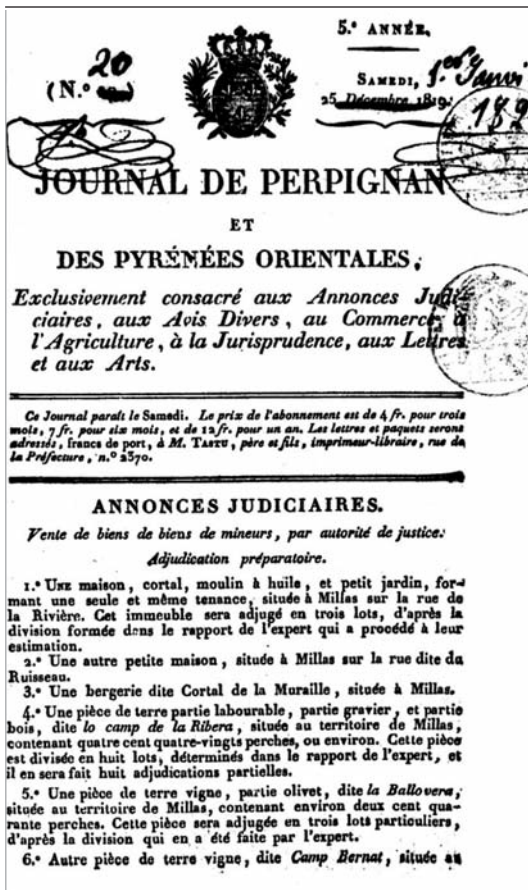
Le Journal des Pyrénées-Orientales és l'únic diari publicat al Rosselló durant la primera meitat del segle XIX (Riot, 1987). Imprès per l'editor reial Tastu, sota els auspicis de la prefectura, deixa bona part de les seves pàgines als avis oficials i als anuncis legals. I, en un context on la premsa és molt vigilada, és evident que el Journal no és cap diari d'opinió. Però els seus horitzons culturals són amplis i s'hi nota un interès pels últims descobriments científics i mèdics, com també per les novetats literàries del temps.

De fet, i encara que cap dels seus articles no sigui firmat, el Journal és un dels llocs on la notabilitat rossellonesa del temps expressa les seves idees, que són conservadores i conformistes, però sense excessos. Però el Journal també és una font interessant d'informacions sobre la vida del poble del Rosselló en aquest inici del segle XIX. Se'l veu treballar, divertir-se, sofrir i... passar frontera, a través de les *Nouvelles du département*, la secció més gustosa del diari.

És també en aquesta secció que trobem la majoria de les moltíssimes notícies de Catalunya i d'Espanya que publica el diari. Val a dir que el Rosselló del temps encara és un país molt vinculat al Principat i als altres Països Catalans, i que la classe benestant de Perpinyà considera amb atenció tot el que passa de l'altre costat de la frontera, que afecta de manera molt concreta la vida dels habitants de Catalunya Nord i els seus interessos.

D'Espanya els arriben informacions per diversos mitjans. Hi ha els diaris i la correspondència que porta el «*courrier de Barcelone*» a Perpinyà dues vegades la setmana. I també hi ha

Portada del Journal des Pyrénées-Orientales de l'1 de gener de 1820.

tot aquest poble de passa-fronteres quotidians. Catalans d'aqueixos que tenen família o feina a banda i banda de la ratlla. O bé refugiats, especialment nombrosos durant aquests anys del Trienni, que la mala sort del seu bàndol polític obliga a fugir d'Espanya. Amb aquesta gentada s'escampen notícies que provoquen remors populars al Rosselló del segle XIX, i que els redactors del Journal han de rectificar per evitar més desordres. Com a l'agost de 1820, al moment de l'epidèmia de pesta de Mallorca, quan «[l]e bruit s'est répandu qu'une maladie contagieuse régnait à Premia, village près de Barcelonne, et la nouvelle est parvenue à Perpignan sous une forme alarmante» (19/08/1820: 8).¹ Han de desmentir la notícia esmentant els diaris de Barcelona, que contenen la visita del governador civil de Catalunya a la ciutat i les seves conclusions: no hi ha cap malaltia contagiosa a Premià.

Bons coneixedors dels afers de la Península, els redactors del Journal des Pyrénées-Orientales ens deixen veure, a través dels seus articles, un Rosselló pel qual la frontera i els intercanvis amb el Principat tenen una importància primordial. Però també com, amb crisis sanitàries rere crisis polítiques, les coses d'Espanya es transformen en una preocupació constant de la burgesia rossellonesa. I és així que la lectura del Journal ens permet entendre millor la mecànica de la seva adhesió nacional francesa.

El Rosselló, país de frontera

Que el Rosselló sigui un país fronterer, al principi del segle XIX no és pas una mera expressió geogràfica. El país no és

pas encara integrat al mercat nacional francès com després de l'arribada del tren a Perpinyà al 1858. Moltes de les activitats, legals o il·legals (com el contraban), són vinculades al Principat. Una part notable de les produccions rosselloneses, com el ramat, es destina al consum de Barcelona i l'entorn, mentre que al Rosselló s'utilitzen cada dia productes usuals fabricats a l'altra banda de la frontera (Burnet, 1990). I es veu ben bé, llegint les pàgines del *Journal*, com el comerç de productes que transiten pel Rosselló cap a la Península o bé en sentit contrari, cap al Llenguadoc, anima la vida d'aquest país de pas.

Vet aquí perquè els redactors del *Journal* donen tanta corda al que passa de l'altre costat de la ratlla i lamenten tot el que pot pertorbar els intercanvis entre el Rosselló i el Principat. En certa manera, és a través dels seus interessos transfronterers que consideren les peripècies del Trienni. Es desolen un poquet, a l'inici de l'aixecament de Riego, per les males notícies que els arriben de nou d'Andalusia després de l'epidèmia de febre groga de 1819: «*Lorsque la fièvre jaune paraît avoir cessé en Andalousie, cette province est, dit-on, désolée par un nouveau fléau, celui de l'insurrection et de la révolte*» (29/1/1820: 207). Però, sigui perquè queda confosa la situació a Espanya fins al març, sigui perquè no volen fer èmfasi en una revolta contra la monarquia legítima en el moment de l'assassinat del duc de Berry a França, no fan cap més comentari polític sobre aquests assumptes. Finalment, el canvi de règim a Espanya s'indica, com per sorpresa, a les pàgines del diari, en una notícia de Barcelona del mes de març: «*Un autre ordre des choses règne en Catalogne depuis le 10 de ce mois. La Constitution des Cortès a été proclamée à Barcelone [...]. Des nouvelles autorités occupent la place des anciennes*» (18/3/1820: 268). Aquest to inofensiu continua després de la instauració del règim constitucional. En un primer moment, el que contenta els redactors del *Journal* és que no hagi penalitzat els intercanvis fronterers (18/3/1820: 268): «*Ces évènements n'ont occasionné [...] aucune interruption dans les relations des habitants des deux pays. Les communications [...] continuent avec une égale facilité. Nous croyons, dans l'intérêt du commerce et de tant d'autres nombreuses relations d'intérêts privés, devoir donner à cette circonstance toute la publicité nécessaire*».

Poc després, el juny de 1820, comença l'epidèmia de pesta de Mallorca, que provoca l'organització, per part de les autoritats franceses, d'un primer cordó sanitari a la frontera terrestre i marítima del Rosselló. I després d'acabar-se la malaltia, al desembre, observen al febrer els primers efectes de les «*mesures prohibitives qui résultent des nouveaux règlements des douanes espagnoles*» (24/2/1821: 205): impedeixen l'entrada a Espanya dels cavalls i dels cotxes forasters, i també la del ramat i dels productes tèxtils.

És això, més que les discrepàncies polítiques, que els causa malestar, i és arran de les qüestions aranzelàries que sorgeixen les primeres crítiques al règim del Trienni. S'expressen, per exemple, al marge de l'afer del suro de Darnius, «*[u]n des évènements toujours inévitables au milieu des désordres que les révolutions politiques [...]*» (3/3/1820: 210). Al març de 1821, el *Journal* conta com un propietari de la localitat empordanesa ha venut suro a uns negociants anglesos. Aquest suro és traginat cap a Roses per ser-hi embarcat, quan una banda d'obrers, pretextant que la constitució prohibeix aquesta venda, cremen la càrrega abans de fugir davant de les forces d'ordre.

Litografia del Portús, amb soldats vigilants el pas de la frontera (P. de la Barrière (chevalier de Basterot), *Voyage pittoresque dans le département des Pyrénées-Orientales dédié à la ville de Perpignan*, Perpignan, Antoinette Tastu, 1824).

El seu relat provoca la resposta de defensors del Trienni i dels obrers—prova que *Le Journal* també passa la ratlla— que volen rectificar-lo. Precisen que el propietari havia venut tota la collita als anglesos, cosa que havia de portar els obrers i les seves famílies a la misèria. Que aqueixos primer van protestar al davant de l'alcalde de Darnius i que, en veure que no actuava, havien anat a Roses no pas a cremar el suro, sinó a requisar-ne una part (24/3/1821: 248): «*Ainsi s'écroule, [...] l'échafaudage que vous avez cimenté d'idées révolutionnaires, d'échauffement des têtes, [...], de crimes scandaleux et attentatoire [...], d'incendies et de mouvement populaire. Déduction faite, il reste une action que l'homme sage peut improuver [...] mais qui n'a pas donné naissance à des préjugés réels[...] et qui dans la suite peut amener une amélioration aux dispositions législatives concernant le liège [...]*».

Arribats a aquest punt, els redactors del *Journal*, que han publicat la lletra dels liberals del Principat sense esmentar-ne el

temes-4)

nom, contesten que no han fet res més que repetir el que havien sentit o llegit a la premsa. Però que, a parer seu, no canvia en res el detall dels fets. La inestabilitat política genera desordres. I els desordres no valen res per a ningú, i encara menys per a la gent petita que n'ha d'assumir les conseqüències en primera fila.

Mals d'Espanya

De l'altre costat de la frontera, per la gent benestant de Perpinyà, hi ha oportunitats econòmiques que no cal malgastar, però també hi ha perills dels quals cal protegir-se. En aquest sentit, i al contrari del poble petit de la ratlla, accepten i justifiquen les mesures de l'Estat francès per controlar el pas fronterer.

El primer dels mals d'Espanya que temen els redactors del *Journal* són les epidèmies que afecten la Península aquests anys del Trienni. En un món on no existeix cap cura per a les malalties contagioses, aquestes obliguen les autoritats a prendre mesures prohibint els moviments de poblacions. A final de 1819 es feliciten de la fi de l'epidèmia de febre groga

L'entrada de Portvendres, el principal punt d'entrada marítim del Rosselló, [P. de la Barrière [chevalier de Basterot], *Voyage pittoresque dans le département des Pyrénées-Orientales dédié à la ville de Perpignan*, Perpinyà: Antoinette Tastu, 1824).

d'Andalusia. Però aviat els arriben les primeres males notícies de Mallorca. I al juny la premsa de Barcelona els assabenta de les conclusions de la missió del doctor Pascual: és la pesta que castiga l'illa. Aleshores comença el ball de tropes i de vaixells de guerra que arriben des de Toló per vigilar la costa rossellonesa. A final d'any l'epidèmia afluixa i els vaixells se'n tornen al port militar, però de nou reben notícies inquietants de Barcelona a l'agost de 1821. A l'inici no se sap ben bé de què

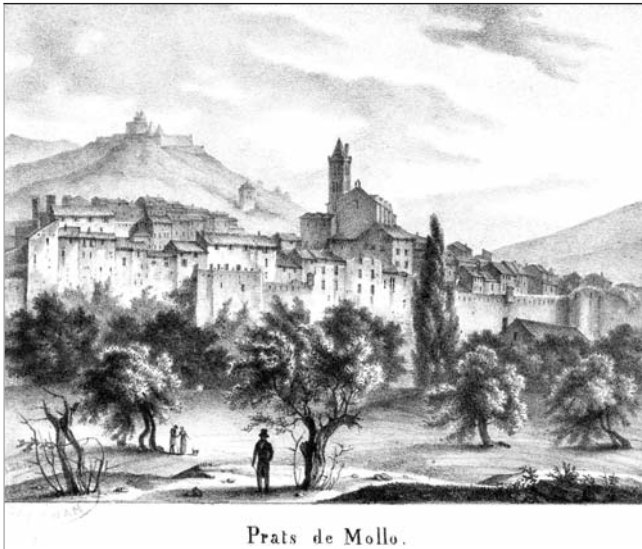
va, però a final de mes el poder francès comença a controlar el pas de la frontera, i els redactors del *Journal* justifiquen aquesta prudència que no deu agradar a tots els seus compatriotes: «*Des intérêts privés ont pu être brimés, mais l'intérêt général commande*» (25/8/1821: 18). Condemnen amb duresa les temptatives dels contrabandistes per trencar el cordó, i comenton impassibles els incidents dramàtics que causa la presència militar a la frontera, com la mort d'aquest home del Vallespir que s'havia perdut a la muntanya provant d'evitar els soldats: «*Nous devons déplorer [...] de tels évènements. Mais lorsque notre frontière est menacée [...] par une contagion qui tous les jours étend ses ravages [...] l'intérêt public doit prévaloir sur toute autre considération. La rigueur devient un devoir*» (29/9/1821: 60).

Tanmateix, quan l'epidèmia desapareix de Catalunya, a inici de 1822, segueixen favorables al manteniment del cordó fins al setembre, quan deixa lloc a les tropes «d'observació» que prepararan l'expedició dels Cent Mil Fills de Sant Lluís. És el segon mal que els ve d'Espanya, la inestabilitat política, i ara els pareix més inquietant. No és pas tant, sembla, per l'exemple nociu que podria constituir per a les poblacions nord-catalanes, sinó perquè, a partir del final de 1821, la guerra civil s'escampa per tot Catalunya, i comença a tenir un impacte directe sobre la vida i les activitats dels catalans de França. A partir de setembre de 1822, el «*courrier de Barcelone*» triga de més en més per arribar a Perpinyà enmig de les partides, i els redactors del *Journal* lamenten que no porti pas més notícies d'interès comercial: «*Il doit en être ainsi [...] lorsque aux craintes que peuvent inspirer les mouvements tumultueux d'une population agitée, [...] se joint la considération que, dans un pays où l'on manque de presque tout [...], il existe un système légal de prohibition pour toutes les provenances étrangères [...]*» (14/9/1822: 57). El negoci amb Catalunya es veu molt perjudicat, i els mercats del Portús o la fira de Sant Martí de Perpinyà no gaudeixen pas més de la presència de la gent del Principat.

A més de minvar els intercanvis entre el Rosselló i la resta de Catalunya, la guerra civil espanyola també passa la frontera. A partir de l'estiu de 1821 els redactors del *Journal* s'amoïnen de l'armament de les milícies liberals, que de seguida costa la vida a un vilatà de Sant Llorenç de Cerdans (23/6/1821: 374). I sobretot comencen a veure com les tropes reialistes fugen de les ofensives liberals passant la frontera. Primer és Misas que trenca el cordó amb els seus homes al maig de 1822. Més tard, a l'hivern, és tot «l'exèrcit de la fe» que fuig a França davant de l'ofensiva d'Espoz i Mina. Al març de 1823 els redactors del *Journal* avaluen en 8.000 els exiliats realistes al Rosselló. I la protecció que els proporciona la monarquia francesa degrada de manera contínua les relacions entre els dos països, tot i que els redactors del *Journal* sempre

reafirmen la doctrina oficial: «[...] la France se [tient] tout-à-fait étrangère aux agitations intérieures du royaume d'Espagne [...]» (4/5/1821: 354).

Prats de Molló, a la frontera, vigilada per la ciutadella. (P. de la Barrière [chevalier de Basterot], *Voyage pittoresque dans le département des Pyrénées-Orientales dédié à la ville de Perpignan*, Perpinyà: Antoinette Tastu, 1824).

Al final, davant dels disturbis d'Espanya i les seves conseqüències nefastes sobre la vida dels rossellonesos, es troben en total sintonia amb el discurs de Lluís XVIII que anuncia la intervenció francesa a Espanya per protegir els seus subjectes i tornar l'ordre a la Península (08/02/1823: 295-296). I celebren l'expedició dels Cent Mil Fills de Sant Lluís, que presenten com un alliberament d'Espanya, al mateix temps que constaten satisfets que ha permès restablir el negoci transfronterer (17/05/1823: 413).

Bibliografia

Michel BRUNET, *Le Roussillon. Une société contre l'État (1780-1820)*. Perpinyà: Trabucaire, 1990.
Clément RIOT, *La Presse roussillonnaise. Des origines à 1881*. Prada: Terra Nostra, 1987.
Peter SAHLINS, *Frontières et identités nationales. La France et l'Espagne dans les Pyrénées depuis le XVIIe siècle*. Paris: Belin, 1996.

La pàtria de les elits rosselloneses

Michel Brunet ha mostrat, fa temps, la resistència del poble menut del Rosselló a integrar el marc mental dels estats nació. Fins a final del segle XIX, per la petita gent catalana del país, el poder de l'Estat és llunyà i opressiu, sobretot si prova de controlar el pas d'una frontera que els permet guanyar-se la vida (Brunet, 1990).

La lectura del *Journal des Pyrénées-Orientales* durant els anys del Trienni ens ensenya com la cosa es veu diferent per les elits de Perpinyà. La seva nacionalització és més ràpida, perquè, si no tenen el frec a frec amb les comunitats de l'altra banda que torna les baralles entre pobles en conflictes internacionals (Sahlins, 1996), sí que viuen la proximitat del poder francès.

Tal com el poble del Rosselló, a vegades poden patir els actes d'aquest poder, quan prova de tancar la frontera, per exemple. Però, al contrari de la petita gent del Rosselló, també poden influir sobre les decisions d'aquest per preservar els seus interessos. I aquesta participació en el poder els fa més sensibles al discurs de «l'interès general» del qual l'Estat seria el garant.

Val a dir que, des d'aquest punt de vista, el discurs encaixa amb certa realitat: la pàtria de les elits rosselloneses, en aquest inici de segle XIX, és l'ordre abans de tot. I en aquest sentit, a partir dels anys convulsos del Trienni, comença a Espanya un llarg període de guerres civils. Per la gent benestant del Rosselló, com per la resta dels catalans de França, que veuen passar les tropes d'exiliats al moment de cada conflicte, la seguretat que els proporciona l'Estat francès és un factor important, i precoç, d'adhesió a la nació francesa. ■

Notes

1. Tots els textos reproduïts fan referència a *Le Journal des Pyrénées-Orientales*, i se'n cita tan sols la data i la pàgina.

patrimoni

JORDI MORELL NÚÑEZ. Universitat Pompeu Fabra. Biblioteca de l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives

«FONS DELS REGNATS DE FERRAN VII I ISABEL II (1814-1868)» DE LA BIBLIOTECA DE LA UNIVERSITAT POMPEU FABRA

La secció de reserva de la Biblioteca de l'Institut d'Història Jaume Vicens Vives de la Universitat Pompeu Fabra acull el «Fons dels regnats de Ferran VII i Isabel II (1814-1868)», una col·lecció formada per 776 impresos publicats entre aquestes dates. Són escrits legals, administratius, polítics i propagandístics l'extensió dels quals oscil·la entre 1 i 80 pàgines. Els originals es troben en bon estat de conservació i tenen tres procedències diferents: la donació del doctor Josep Fontana i Lázaro, fundador i primer director de l'UHJV; el fons Joan Crexell, i la donació de la família Nadal-Caparà.

Les publicacions editades els anys del Trienni Liberal són gairebé 400. Entre elles localitzem escrits amb proclames d'adhesió a la Constitució de 1812, com la de Ferran VII i el seu germà Carles el març de 1820 a *El Rey a la nació* («Espanyoles. Cuando vuestros heroicos esfuerzos lograron poner término al cautiverio que me retuvo [...]») o la que Gaspar Vigodet i Salla, el capità general de Castella la Nova, va adreçar a les seves tropes també per les mateixes dates. Tenim mostres de la tasca legislativa del nou règim liberal, com el decret de març de 1820 que restablia el Supremo Tribunal de Justicia o el *Proyecto de decreto sobre el Plan General de Enseñanza* de la Comisión de Instrucción Pública, de setembre del mateix any. Un altre tipus d'obres del moment són els catecismes polítics per tal de difondre l'ideari constitucional, com el del frare agustí Albert Puig, *Catecismo politich al objecte de instruir als catalans en los drets, privilegis y ventatjes quels proporciona la Constitució...*

Les autoritats liberals, a més de l'oposició dels reialistes, van haver de fer front a calamitats com la febre groga de 1821, recollida en el *Dictamen presentado a la Junta Superior de Sanidad de la provincia de Cataluña por los vocales facultativos de la misma acerca del carácter y origen de la fiebre amarilla...*

En un altre document, el general Pablo Morillo, comte de Cartagena, narra com va neutralitzar el cop de mà de la Guàrdia Reial a Madrid del 7 juliol de 1822. Aquest intent de cop és igualment recollit a l'elogi fúnebre del mercedari barceloní Manuel Casamada amb motiu de les exèquies celebrades per l'Ajuntament de Barcelona l'agost de 1822: *El Imperio de las leyes sostenido y afianzado...* La proclama *Soldados de la Constitución* del general Espoz y Mina, d'abril de 1823, fa una crida a la resistència quan les tropes del duc d'Angulema creuen els Pirineus. Podem localitzar també algunes de les disposicions de la Junta Provisional de Gobierno de España e Indias, com la que volia regular el preu dels bagatges que els pobles subministraven a les tropes franceses.

Al final de maig Angulema va destituir la Junta i es va crear la Regència del Reyno. Dels seus decrets, tenim còpia del que demanava la celebració d'un tedèum d'agraïment a les poblacions ocupades, o el del 3 de juny on s'exhortava els soldats a no perllongar la resistència i a cooperar amb l'alliberament del monarca. Per tancar aquesta relació documental, esmentarem el llibret de 1823 que porta per títol *Constitució sens màscara ó Verdadera idea de la constitució abortada en Cádiz lo any 1812...*, un al·legat contra les idees liberals aleshores ja proscrietes.

El fons es troba íntegrament catalogat i classificat al Catàleg de la UPF i al Catàleg Col·lectiu de les Universitats Catalanes (CCUC), tot i que encara hi ha documentació pendent de catalogar de la donació de Josep Fontana. Aquests exemplars s'incorporen successivament als dos catàlegs i a la Memòria Digital de Catalunya (en endavant, MDC). Els dos catàlegs faciliten l'accés als documents digitalitzats.

L'MDC és un repositori cooperatiu creat al final de 2006 des del qual es poden consultar, en accés obert, 171 col·leccions digitalitzades relacionades amb Catalunya i el seu patrimoni. Està impulsat per les universitats de Catalunya i la Biblioteca de Catalunya, el coordina el Consorci de Serveis Universitaris de Catalunya (CSUC) i compta amb la participació d'altres institucions catalanes.

Des de la pàgina inicial de la MDC <https://mdc1.csuc.cat/> podem fer una cerca senzilla, o arribar a la col·lecció que

analitza aquest article des de «Col·leccions» o des d'«Institucions». També ofereix entrar a «Crònica: fullets històrics en el mapa». Hom hi troba documents històrics de les cinc col·leccions de la UPF que acull (des del 1542 fins al 1868) i ens facilita la localització dels materials per any i per lloc d'edició o publicació. La cerca es pot fer de totes les obres alhora o per períodes preestablerts.

Per accedir a la «Cerca avançada» cal fer una cerca senzilla i fixar-nos en la part inferior de la pantalla dels resultats, que ens permet filtrar-los o arribar a «Cerca avançada». MDC ofereix un seguit de consells de cerca a l'opció «Ajuda» a la barra del menú.

Des del llistat de resultats podem accedir als documents amb diferents opcions. Quan entrem dins la col·lecció, els continguts es presenten amb una imatge amb el títol i dues possibilitats, «Minia-tura» i «Quadrícula», aquesta segona amb més informació. La «Vista ràpida» ens permet mostrar una imatge més gran i amb més informació sobre l'element quan el punter es deté sobre una minia-tura. També disposem de la cerca senzilla i la cerca avançada amb l'ús dels operadors «i» «o».

Els resultats els podem limitar amb les facetes que ens apareixen a la banda esquerra de la pantalla: «Matèries», «Autors», «Data del document original»... En el cas de treballar amb les dates cal tenir en compte que podem trobar les entrades segregades, com en el cas de l'any 1821, 1821?, 1821]. Els llistats de resultats es poden ordenar solament des de les opcions «Títols» o «Matèries», ambdós de forma ascendent o descendent.

També podem optar per iniciar la cerca seleccionant aquesta col·lecció des de la pàgina inicial. Veurem a la banda dreta les darreres incorporacions de la sèrie a l'MDC. A la banda esquerra de la pantalla podrem fer una vista ràpida dels fullets amb una imatge i el títol.

Així, si dins la sèrie busquéssim «Tarragona», els 168 resultats podem limitar-los bé fent una cerca dins dels resultats, o bé emprant facetes com «Data del document original». Triem l'any 1823 i el resultat són quatre documents. D'aquests, seleccionarem *Ciudadanos de todas clases. Los enemigos hieieron salva ayer en Altafulla...* En visualitzarem el text digitalitzat, la descripció catalogràfica i la transcripció d'acord amb l'OCR (reconeixement òptic de caràcters). Aquesta també la trobarem

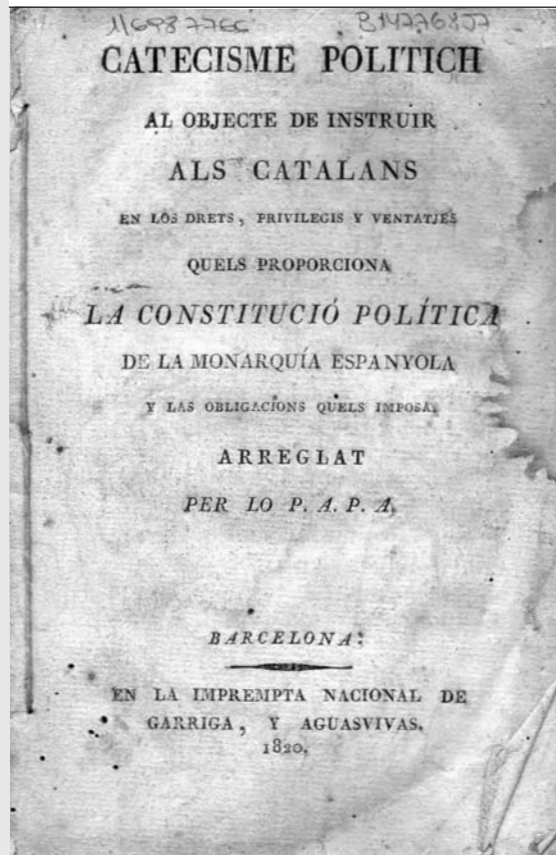
a la pestanya «Text», on sempre apareixeran destacats amb vermell els termes de la nostra cerca per facilitar-ne la localització. Tenim altres utilitats com «Veure Imatge & Text», que permet treballar alhora amb les dues visualitzacions; «Descàrrega», per generar un fitxer amb l'extensió jpg, i «Descàrrega/Imprimir», que crea un fitxer PDF de fins a 100 pàgines seleccionades. Disposem també d'una lupa, ajustaments de la finestra i la possibilitat de girar la pantalla.

Els altres repositoris que acullen aquesta col·lecció són Hispana, en l'àmbit hispànic, i Europeana, d'abast europeu. Hispana (<https://hispana.mcu.es/ca/inicio/inicio.do>) reuneix les col·leccions digitals d'arxius, biblioteques i museus espanyols. Permet fer cerques senzilles i avançades. Els resultats es poden ordenar i les diferents facetes també ens ajuden a destriar-los. Des del llistat dels resultats podem accedir als documents (URL que enllaça amb l'MDC) clicant damunt la icona amb forma de globus terraqüi que apareix al costat del camp «Autor». També tenim la possibilitat d'exportar les notícies

seleccionades. Una altra opció del menú és el «Directori de col·leccions», amb enllaç a l'MDC.

Europeana no permet visualitzar aquest fons d'una forma tan completa com els altres dos repositoris. Cal aplicar un seguit de filtres de cerca per aconseguir localitzar-hi alguns dels documents d'aquesta col·lecció. ■

Fons dels regnats de Ferran VII i Isabel II (1814-1868). Biblioteca de l'IUHV-UPF.

ressenyés

Irene LLOP I JORDANA
**Vides i veus del call,
 orígens i consolidació
 de la comunitat jueva
 de Vic (1231-1315)**

Vic: Patronat d'Estudis Osonencs,
 2019. 357 p.

La història de les comunitats jueves que van viure a la Catalunya medieval és un motiu d'interès dins i fora del país. A banda de l'àmbit acadèmic i universitari, on es fan estudis molsuts i consistents sobre aspectes diversos relatius al tema, en els darrers anys s'ha convertit en un aspecte destacat de l'anomenat turisme cultural, i són moltes les poblacions catalanes que veuen la seva «història jueva» com un plus del potencial que pugui tenir la localitat com a destí turístic de qualitat.

Part de l'interès que aixeca aquest tema és degut a l'aire de misteri que envolta, encara ara, això que anomenem «història jueva» en cercles no acadèmics ni professionals. Aquesta idea sovint està fonamentada en la concepció que «allò jueu» té poc a veure amb la història de Catalunya, on el poble jueu s'ha vist tradicionalment com «d'altre», el que «no és jo».

Aquest text és un antídoto contra la idea que «allò jueu no té a veure amb nosaltres»; el llibre demostra que aquella gent que hi havia i que donaven «vida i veu als calls catalans», sí que eren nosaltres. Regina, Goig, Bonadona, Astruga, Ester, Jucef, Astruc, Vidal, Salomó, Isaac... La Irene en cus la trajectòria vital, situant-los en l'espai i en el temps, com a part de la història de Vic i de Catalunya. Més enllà del reclam turístic, però també de l'estudi erudit, l'anàlisi de la història ha de servir per entendre millor de què i de qui ens hem anat construint i constituint.

El llibre és ple de rigor: en l'anàlisi, en les referències, en la metodologia, en el concepte i en el posicionament. Al mateix temps, és un treball amable que crida a la lectura per saber més coses d'una història encara poc coneguda i poc apreciada. L'autora, historiadora i filòloga, coneix molt bé la història medieval de Catalunya i totes les idiosincràsies que la configuren, i fa una aproximació brillant al component diferencial de les comunitats jueves catalanes de l'edat mitjana. És un manual que descriu l'hàbitat, la cultura, l'activitat i la vida de cada dia d'un grup de persones jueves que van caminar pels carrers de Vic, hi van estimar i hi van aixecar cases i famílies, hi van fer negocis i hi van tenir plets, hi van establir relacions diverses, hi van crear, hi van viure i hi van morir. Desfà tòpics arrelats, com el que relaciona alguns topònims amb un origen jueu, o el que estableix que tots eren rics i es dedicaven al préstec. O el que diu que els jueus formaven un grup homogeni sense lloc

per a la diversitat. Apel·lant als noms, els confereix identitat pròpia i en descriu les vides. També aplica la mirada de gènere i situa les dones com a subjectes actius en el relat històric, cosa que va força més enllà de fer «una història de dones jueves de Vic». El matís és important.

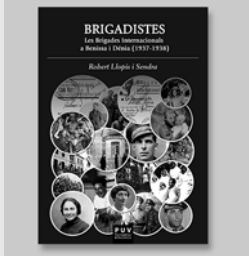
Metodològicament, destaquen tres punts. Per començar, parteix de l'estudi de les fonts per escriure la història. Totes hi són tractades i l'anàlisi conjunta permet establir un relat que es fonamenta en la veracitat. Tal com va escriure G. Duby, «en la tasca d'historiar està permès somiar, sempre que hi hagi documents que corroborin el somni». Les tesis que Llop desgrana estan corroborades pels documents, l'arqueologia, la iconografia, o per les tres alhora; no és per res que és filòloga, arqueòloga i historiadora.

En segon lloc, l'autora té un gran respecte pel que han escrit persones expertes abans que ella. Bernard de Clairvaux deia: «nosaltres hi veiem més lluny i més clar que els nostres antecessors perquè ens il·lumina i ens sosté la seva gran saviesa». Llop es remet a qui l'ha precedit, sobretot a Ramon Corbella, autor del primer estudi sobre els jueus de Vic (1909), i als més grans del camp de la història jueva catalana: D. Romano, E. Feliu o J. Riera, entre altres.

I finalment, l'obra enfoca la mirada a les coses quotidianes, als noms i les persones. I en teixeix les vides. De la seva mà, ens fem una idea de com i on devia ser el call de Vic, d'on hi havia el micvè i la sinagoga, i de què es feia en aquests espais jueus. És una mostra de com la història global està formada de petites històries particulars, que li donen sentit i la fan veritable, amable i propera.

Aquest llibre demostra que la història de les comunitats jueves ens és tan propera com la de les esglésies romàniques, i que aquells noms antics i bonics ressonen encara en la memòria dels carrers del call, on les vides i les veus de totes aquelles persones que hi teixiren la seva existència ens recorden que «som perquè van ser, i que seran perquè som» (A. Maradieta, 2016).

SÍLVIA PLANAS MARCÉ. Patronat Call de Girona. Directora del Museu d'Història dels Jueus i de l'Institut d'Estudis Nahmànides

Robert LLOPIS I SENDRA
Brigadistes.
Les Brigades Internacionals a Benissa i Dénia. 1937-1938
 Publicacions de la Universitat de València, 2020. 388 p.

Noms com Dora Haunt o Hans Kaiser s'han mantingut vius en la memòria de benissers com Robert Llopis. La raó? Eren brigadistes internacionals.

Aquest nou llibre de l'historiador benisser Robert Llopis, que acaba de publicar l'editorial Publicacions de la Universitat de València conjuntament amb l'Ajuntament de Dénia, va ser finalista del Premi d'Investigació Roc Chabás el 2007.

El 1937 Dénia i Benissa no eren fronts de guerra, sinó llocs amb certa tranquil·litat, on les organitzacions d'ajuda internacionals van instal·lar els primers centres de permisos de les Brigades Internacionals a la zona republicana. Un grup de voluntaris van ser desplaçats des de la base de les Brigades Internacionals a Albacete per muntar aquests centres i altres instal·lacions.

Aquesta és la història que ha esbrinat Robert Llopis en un interessant llibre que segur que serà el punt de partida de moltes més investigacions al voltant de la Guerra Civil a la Marina Alta. L'obra està estructurada en nou capítols, en els quals se'ns expliquen els antecedents sanitaris, els centres de permisos, els serveis sanitaris, la vida i l'activitat política dels brigadistes...

Cap al final de l'obra, l'autor investiga la presència del general Tito, futur president de la República de Iugoslàvia i en aquell moment una persona implicada en l'arribada dels brigadistes iugoslaus a la nostra zona. És un cas que ha fet córrer rius de tinta, amb defensors i detractors de la seua presència o no a Dénia en aquells moments. Realitat o llegenda? Ací ho deixem, llegiu el llibre i ho sabreu. Per últim, Llopis fa una reflexió sobre el llegat, la memòria i el patrimoni que ens van deixar aquelles persones vuitanta-dos anys després d'haver marxat de les nostres terres el 1938. En definitiva, estem d'enhorabona per la publicació d'aquesta obra cabdal en la investigació sobre l'ajuda humanitària internacional, i la presència a Benissa i Dénia de les Brigades.

JOSEP ANTONI AHUIR DOMÍNGUEZ. Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta (IECMA)

**M. V. ALMUNI BALADA;
 E. GARCÍA LLEIXÀ**
Converses després de la partida
Consciència i sociabilitat a la Sénia del segle xx: estudi del Centre Obrer i del Club Moderno
 Catarroja; Barcelona: Afers, 2019.

El llibre de les historiadores Maria Victòria Almuni i Eva García sobre la sociabilitat senienca el segle xx va obtenir la quarta Beca de Recerca Històrica Terra d'Ateneus. El primer que cal dir és que es tracta d'una recerca local efectuada amb paràmetres generals, tant en l'aspecte temàtic (la sociabilitat i l'associacionisme) com en el geogràfic (les Terres de l'Ebre). Així, el llibre s'inicia amb una completa exposició sobre el context socioeconòmic de les Terres de l'Ebre i de la Sénia entre el darrer terç del segle XIX i el primer del segle XX, que ens ajuda a contextualitzar la sociabilitat local i l'aparició i el desenvolupament dels dos centres estudiats, A continuació, les autores fan una descripció sintètica dels antecedents de l'associacionisme a la Sénia.

El moll de l'os del volum el constitueixen els capítols dedicats a l'estudi del Centre Obrer i del Club Moderno (1918); en ells excel·leix la capacitat de les autores per anar més enllà de la simple descripció de la trajectòria de les dues entitats i apropar-se a l'evolució política i cultural de la població de la Sénia al llarg del segle xx. Com a la majoria de pobles de Catalunya, a la Sénia la sociabilitat es va anar polaritzant i polititzant durant el primer terç del segle xx, tal com podem comprovar a les pàgines del llibre.

L'estudi, que Almuni i García han fet a partir d'una exhaustiva recerca documental (bibliogràfica, arxivística i hemerogràfica) i oral, ens permet sentir el batec dels diversos grups socials i seguir-ne l'evolució política i cultural des del final del segle XIX fins a l'actualitat. Aquest llibre s'inscriu de ple en l'embranchida que han pres des del començament d'aquest segle els estudis sobre sociabilitat i associacionisme al nostre país.

RAMON ARNABAT. ISOCAC-URV

DE tria (novetats)

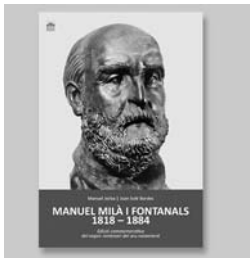
P. TERRADO ORTUÑO
Els ports antics de Tarraco
 Embarcadors, ports i platges del litoral tarraconense en època romana (s. II aC – III dC)
 Tarragona: Arola Editors, 2020. 200 p., 24 €.

En aquest llibre, Patricia Terrado ressegueix la seva recerca doctoral sobre el port romà de Tarraco. En aquesta ocasió, l'autora se centra en l'estudi dels ports antics, amb l'objectiu de conèixer els ports que poblaven el litoral tarragoní i localitzar els enclavaments portuaris contextualitzats entre els segles II aC i III dC. A més, l'estudi va més enllà dels jaciments com a tals i estableix, també, les relacions entre els ports, les diferents jerarquies i les xarxes comercials. Així doncs, es tracta d'una obra que serveix com a punt de partida per a tots aquells investigadors i investigadores que vulguin donar forma a la xarxa marítima de Tarraco i desitgin analitzar tant la història portuària tarragonina i del seu entorn com el patrimoni marítim de Tarraco.

Isabel BAIXAULI
El treball domèstic femení a la València del segle XVII
 València: Institució Alfons el Magnànim, Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació, 2020. 403 p., 19 €.

Isabel Baixauli reprèn les seves investigacions sobre el paper de la dona des de diferents objectes d'estudi. En aquest cas, l'autora se centra en l'anàlisi del treball domèstic femení a la València del segle XVII, de manera que queda palesa la importància del treball de la dona al si de l'economia familiar. Més concretament, analitza el procés evolutiu personal de les dones, relacionat amb el cicle familiar, atès que des de joves eren enviades a servir, per mitjà dels contractes d'afermament, i se separaven de l'àmbit familiar d'origen, fins que creaven la seva pròpia família. La rellevància del paper laboral de la dona en l'àmbit domèstic es veu justificada per la necessitat de supervivència de l'economia familiar i denota la fragilitat de les famílies valencianes del segle XVII.

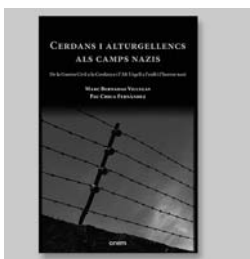
Manuel JORBA;
Joan SOLÉ BORDES
Manuel Milà i Fontanals 1818-1884
 Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs, 2019. 63 p., gratuït.

Amb motiu de la commemoració del segon centenari del naixement de Manuel Milà i Fontanals, l'Institut d'Estudis Penedesencs publica una nova biografia sobre la figura de l'erudit vilafranquí, un llibre que es presentà a la cloenda dels actes commemoratius per recordar la seva figura i la seva obra. A més, en aquest volum Manuel Jorba i Joan Solé col·laboren per presentar una biografia il·lustrada i actualitzada, amb una lectura accessible a tot el públic en general, en la qual, sobretot, es palesa la rellevància de Milà i Fontanals com un dels impulsors de la Renaixença i tot el llegat que deixà imprès en la seva obra i en la cultura catalana.

Josep MAS CASTELLSAGUÉ
Petons a la Teresa
 Crònica de guerra d'un soldat de 18 anys
 La Garriga: Edicions de La Garriga Secreta, 2020. 126 p., 16 euros.

Jaume Pujadas era de la Garriga (Vallès Oriental) i va ser enviat al front amb la lleva del biberó quan tenia 18 anys. Les 74 cartes que, de maig a desembre de 1938, va escriure a la família són la base del relat del seu dia a dia, que discorre sobretot al front del Segre, a les comarques de la Noguera i l'Urgell. Pujadas es recorda a cada escrit de la seva germana Teresa, de sis anys, i d'aquí el títol del llibre. El seu és un exemple emotiu dels molts joves que van ser enviats a la guerra sense cap formació militar.

Marc BERNADAS VILLEGAS;
Pau CHICA FERNÁNDEZ
Cerdans i alturgellencs als camps nazis
 Montellà-Encamp: Anem Editors, 2020. 208 p., 19 €.

Els historiadors Marc Bernadas i Pau Chica presenten els resultats de la seva investigació sobre les víctimes del nazisme provinents de l'Alt Urgell i la Cerdanya. Coincidint amb la commemoració del 75è aniversari de la fi de la Segona Guerra Mundial i l'alliberament dels camps de concentració, en aquest llibre es narren les cruentes vivències de vint persones, sis cerdans i catorze alturgellencs, víctimes dels camps nazis. A més de tractar l'exili i les deportacions provocades pel nazisme, en el treball es fa una completa anàlisi del procés d'ascens dels feixismes a l'Europa de la primera meitat del segle XX i del desenvolupament de la Guerra Civil espanyola a Catalunya i a les comarques pirinenques.

A. PADRÓ CORBELLA
Tres unces, una cana i un petricó
Vivències sobre les botigues de Valls de la postguerra

Valls: Institut d'Estudis Vallencs, 2020. 141 p., 19,50 €.

Agnès Padró reviu la seva infantesa i joventut a través d'un recorregut vivencial per les botigues vallenques d'una època no tan llunyana, en la qual es podia comprar allò necessari sense anar gaire lluny. Es tracta d'un llibre que plasma la memòria de l'autora sobre el comerç vallenc, concretament amb un repàs de diferents establiments de Valls que va conèixer, responent a la pregunta de com es feien les compres, reflectint les tradicions i els costums quotidians, actualment ja en desús, i complementant-ho amb un catàleg de receptes culinàries. Amb tot això, aquest llibre reivindica la preservació de la memòria i reflexiona sobre el canvi de model de vida que, en relativament pocs anys, ha fet que el petit comerç local estigui desapareixent i deixi una imatge sense vida dels carrers dels nostres pobles i ciutats.

L. OLIVAS DEL POZO;
P. GUIU ROFES
Flix en blanc i negre, una mirada al passat

Arxius Mestres-Carranza
Associació Cultural La Cana, 2020. 160 p., 12 €.

Luis Olivas i Pau Guiu conclouen el seu treball a l'arxiu Mestres-Carranza amb una selecció de gairebé 7.000 negatius en blanc i negre digitalitzats, amb la finalitat d'homenatjar tots aquells fotògrafs que van captar aquells moments puntuals de la vida a Flix. Així, l'obra intenta recordar el record i la història de la vida quotidiana a Flix, els protagonistes i els paisatges. El llibre té una primera part dedicada a l'Arxiu Mestres-Carranza, on es presenta l'estudi dels milers de negatius del fons i, sobretot, el procés de digitalització de gairebé la meitat del fons fotogràfic. Més endavant, s'exposen els protagonistes del fons fotogràfic, amb la biografia de la nissaga de fotògrafs familiars de Flix i, finalment, es presenta la selecció de les imatges representatives.

À. TORRELLES;
F. CLOSA
Els orígens del moviment veïnal de Lleida
Lluita i reivindicació ciutadanes

Lleida: Federació d'Associacions de Veïns de Lleida, 2019. 272 p., gratuït.

Aquest llibre coescrit per Àngels Torrelles i Francesc Closa, amb la col·laboració del grafista Armengol, es divideix en dues parts. En la primera es pretén recuperar la importància del moviment veïnal lleidatà al llarg de la segona meitat del segle xx. Per portar-ho a terme, es fa un resum de la seva constitució als barris, les reivindicacions encapçalades per les associacions veïnals, el paper de les dones en les associacions, la defensa de l'Horta de Lleida i l'impuls que les associacions han suposat per al progrés de la ciutat. Per complementar-lo, la segona part de l'obra fa un recull de 37 activistes veïnals entrevistats, que amb els seus relats retraten diferents moments del moviment veïnal a Lleida.

Jordi BOHIGAS
MAYNEGRE
Catalunya a Bèlgica
Història del Casal
Català de Brussel·les (1930-2020)

Catarroja; Barcelona: Editorial Afers; Institut Ramon Muntaner, 2020. 243 p., 19 €

Aquesta monografia de l'historiador gironí Jordi Bohigas fou la guanyadora de la cinquena Beca de Recerca Històrica Terra d'Ateneus, convocada l'any 2018 per l'Institut Ramon Muntaner (IRMU) i la Federació d'Ateneus de Catalunya. En l'obra s'analitza l'associacionisme cultural dels catalans a l'exterior a partir de l'estudi d'un cas concret: la història del Casal Català de Brussel·les, des de la seva fundació al final de l'any 1930 fins a l'actualitat, tot situant la formació d'aquest casal en el context de la creació d'altres entitats catalanes arreu del món. L'autor aborda la història del Casal per concloure que l'entitat s'ha adaptat a les necessitats i les demandes de la comunitat catalana de Brussel·les i actualment s'ha convertit en una eina sociabilitzadora i comunitària entre la Catalunya exterior i la interior.

Carles JIMÉNEZ
DesaïLLant l'art
Recull d'articles (2014-2018)

Menorca: Institut Menorquí d'Estudis, 2020. 317 p., 18 €.

En aquesta obra, Carles Jiménez fa un recull de 51 articles sobre art, que divideix en dues parts. A la primera part, amb 22 articles, l'autor pretén fer més comprensible l'art contemporani al públic en general, d'una manera interdisciplinària, exposant la importància de l'art i les seves implicacions socials, educatives, econòmiques i polítiques. A la segona part, amb 29 articles, l'autor se centra a fer conèixer l'obra de diferents artistes menorquins, mitjançant ressenyes d'exposicions i valoracions d'aquests artistes. Així, Carles Jiménez dona resposta a dos interessos vertebradors. Per una banda, intenta apropar l'art contemporani al públic i, per l'altra, pretén sobrepassar o *desaïllar* l'art menorquí dels seus límits geogràfics.

taulell)

179

JOSEP M. GRAU PUJOL. Centre d'Estudis de la Conca de Barberà

ELS EPISODIS DE LA HISTÒRIA DE DALMAU, EDITOR: SIS DÈCADES AL SERVEI DE LA CULTURA CATALANA

El 1959 Rafael Dalmau Ferreres (Barcelona, 1904-1976) va fundar a Barcelona, juntament amb la seva filla Maria del Carme Dalmau Dalmau (Barcelona, 1930), una editorial que duria el seu nom i cognom. Posteriorment, a través del matrimoni de la darrera amb Pere Català Roca (Valls, 1923 - Barcelona, 2009), aquest també s'incorporaria als processos d'edició, primer en el vessant fotogràfic i més endavant en la revisió d'originals. El referit Dalmau, després de l'exili polític a França, el 1941 va obrir una llibreria al passeig de Gràcia de la Ciutat Comtal i, al cap d'uns vint anys, amb la decisió de reprendre el projecte editorial que havia interromput la Guerra Civil, en un despatx del carrer Bonavista, va crear la marca comercial Rafael Dalmau, Editor.

Rafael Dalmau era un home del món del llibre: coneixia el mercat, el públic lector, els autors, llibreters i companys del ram. En aquella època fosca de la dictadura franquista, va constatar que la bibliografia catalana tenia greus dèficits de llibres d'història i d'assaig. La complicitat amb l'historiador i escriptor Ferran Soldevila els va dur a plantejar-se la publicació d'una revista d'història en català amb articles llargs; aquesta idea inicial de Soldevila es transformà en l'edició dels llibres de petit format (12,5 x 18 cm) de la col·lecció Episodis de la Història: rigorosos, però amens, fàcils de llegir, d'unes seixanta pàgines, de periodicitat mensual i un tiratge inicial

de 2.000 exemplars. Per assegurar-ne el finançament, s'ideà la fórmula de la subscripció, que a Barcelona ciutat es feia mitjançant un repartidor i a la resta de territori, per correu postal. El preu de cada volum era de divuit pessetes, dues menys si era per a un subscriptor; avui dia és de sis euros.

Si s'ha convertit en una de les col·leccions més emblemàtiques de l'empresa familiar, és gràcies al rigor acadèmic del contingut, la varietat de temàtiques i de comarques, i l'eficax distribució, que encara avui comporta un gran esforç en quilometratge, però que ha teixit una gran xarxa de complicitat de llibreters malgrat les crisis sofertes. El reconeixement rebut el 1985 per part de la Generalitat de Catalunya, amb la concessió de la Creu de Sant Jordi, és un mèrit ben merescut de Dalmau, Editor per la constant dedicació a recuperar el nostre passat i mantenir-se fidels a la llengua dels nostres avis, superant la censura. Primer des de Barcelona i actualment des de Terrassa, les nissagues Dalmau i Català han tingut clar el seu paper en el complex món editorial del nostre país.

Si repassem les autories dels llibres, inicialment hi veurem les signatures de personalitats dels anys seixanta i setanta. La majoria eren del cap i casal, altres hi residien, però en conjunt procedien del catalanisme, tant de ciutats com de poblacions mitjanes. La majoria tenien formació universitària i entre ells hi havia investigadors i assagistes, però sempre amb el deure de l'exigència metodològica i veracitat històrica.

Bibliografia:

Joan SAMSÓ, *La cultura catalana: entre la clandestinitat i la represa pública (1939-1951)*, Barcelona: 1995.

Valentí GUAL VILÀ, «Trenta-cinc anys d'Episodis de la Història», *Afers*, 20 (Catarroja: 1995), p. 165-170.

Fe d'errates:

El núm 178, p. 21 en la versió impresa: l'autora de la ressenya del llibre «Modernes, lliures i preparades. El grup femení de la Residència d'Estudiants de Madrid en temps de guerra» és: M^a DEL CARMEN AGULLÓ DÍAZ. Universitat de València.

Consell de redacció: Victòria Almuni (C.E. Seniençs), Joan Busqueta (UdL), Bernat Campins (Institut d'Estudis Baleàrics), Josep Campmany (Centre d'Estudis del Baix Llobregat), David Cao (P. Estudis Osonencs), Meritxell Ferré (Centre de Lectura de Reus), Narcís Figueras (UOC), Enric Garcia Domingo (M. Marítim Barcelona), Andreu Ginés i Sánchez (Federació d'Instituts d'Estudis del País Valencià), Oscar Jané (UAB), M. Carme Jiménez (IRMU), Manuel Lopez Esteve (UdL), Joan-Lluís Mas (Terra dels Avis, Cat. Nord), Jordi Morell (Taller d'Història del Clot), Manuel Pastor (Institució Alfons el Magnànim), Jaume Perarnau (Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya), Antoni Planas (Institut d'Estudis Baleàrics), Joaquim M. Puigvert (UdG), Teresa Reyes (Oficina Patrimoni Cultural - Diputació Barcelona), Enric Sagué (UdG), Carles Santacana (UB), Sebastià Serra (UIB), Ramon Ten (Fundació Bosch i Cardellach), Francesc Viso (CCEPC), Joan Yeguas (Centre de Recerques del Pla d'Urgell "Mascançà")

Consell assessor: Agustí Alcoverro (UB), Ferran Archilés (UV), Josep Casanovas (UVic-UCC), Montserrat Duch (URV), Enric Guinot (UV), Antonieta Jarne (UdL), Antoni Mas Forners (C.E. Repoblació Mallorca. UIB), Marina Miquel (Agència Catalana del Patrimoni Cultural), Conxita Mir (UdL), Vicent Olmos (UV), Joan Peytaví (UPVD), Santi Ponce (UVic-UCC), Joan Santacana (UB), Gemma Tribó (UB), Antoni Virgili (UAB). <http://www.irmu.org/projects/plecs>.

Revista editada per:

Amb el suport de:

